

**Методичний посібник
до семінарських занять з курсу «Політологія»
за модульно-рейтинговою системою для студентів вищих навчальних закладів**

*Затверджено
Вченою Радою ПНПУ ім. К.Д. Ушинського,
Протокол №5 від 26 січня 2012 року*

*Рецензенти:
Доктор політичних наук, проф. Сіленко А.О.
Канд. політичних наук, доц. Хорошилов О.Ю.*

Методичний посібник підготовлено авторським колективом кафедри
політичних наук Південноукраїнського національного педагогічного університету
імені К. Д. Ушинського:

Доктор політичних наук, проф. **Наумкіна С. М.** (заг. редакція)
докт. політ. наук, доцент **Кіссе А. І.**
канд. політ. наук, доцент **Каменчук Т. О.**
канд. політ. наук, доцент **Ростецька С. І.**
канд. політ. наук, доцент **Ткачук Ю. В.**

Тематика семінарських занять

1. Теоретико-методологічні засади політології
2. Основні віхи історії зарубіжної політичної думки
3. Політична думка в Україні
4. Політична сфера суспільства
5. Влада в політичному житті суспільства
6. Етнонаціональні спільності і політика
7. Демократія в політичному житті суспільства
8. Політична система суспільства
9. Держава як головна інституція політичної системи
10. Соціальна, правова держава та громадянське суспільство
11. Політичні партії та громадсько-політичні об'єднання
12. Політичний процес
13. Політична культура
14. Політика і релігія
15. Політичні еліти та політичне лідерство
16. Політичні конфлікти
17. Україна і світовий політичний процес

ЗАГАЛЬНИЙ СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрущенко В., Михальченко М. Сучасна соціальна філософія: Курс лекцій: У 2 т. / В. Андрущенко, М. Михальченко. – К., 1993.
2. Гаджиев К. С. Политическая наука: Учеб. Пособие / К. С. Гаджиев. – М., 1995.
3. Декларація про державний суверенітет України // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1990. – № 31.

4. История политических и правовых учений: Учебник для юридических вузов и факультетов / В. И. Графский, Н. М. Золотухина, Л. С. Мамут и др. – М., 1995.
5. Історія філософії України: Підручник / М. Ф. Тарасенко, М. Ю. Русин, І. В. Бичко та ін. – К., 1994.
6. Історія філософії України: Хрестоматія / М. Ф. Тарасенко, М. Ю. Русин, А. К. Бичко та ін. – К., 1993.
7. Кирилюк Ф. М. Історія політології: Підручник для вищих навчальних закладів / Ф. М. Кирилюк. – К., 2001.
8. Конституція України. – К., 1996.
9. Короткий політологічний словник: Бібліографічна частина. – Львів, 1994.
10. Мала енциклопедія етнодержавознавства / За ред. Ю. І. Римаренка. – К., 1996.
11. Мир политической мысли: Хрестоматия: В 2 т. – М., 1994.
12. Основи політичної науки: Курс лекцій: У 4 ч. / За ред. Б. Л. Кухти. – Львів, 2000.
13. Політологічна енциклопедія. – К., 1997.
14. Політологічний енциклопедичний словник / Упоряд. В. П. Горбатенко; За ред. Ю. С. Шемшученко, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенко. – 2-е вид., доп. і перероб. – К.: Генеза, 2004. – 736 с.
15. Политология / Сост. и ред. Н. И. Сазонов. – Харьков: Фолио, 2001.
16. Політологія. Кінець XIX – перша половина XX ст.: Хрестоматія / За ред. О. І. Семківа. – Львів, 1996.
17. Політологія: історія та методологія / За ред. проф. Кирилюка Ф. М. – К., 2000.
18. Рудакевич О. М. Політологія. Лекції, семінари, самостійна робота: Навчальний посібник / О. М. Рудакевич. – Тернополь: Вид-во Астон, 2010.
19. Потульницький А. Історія української політології: Концепція державності в українській зарубіжній історико-політичній науці / А. Потульницький. – К., 1991.
20. Потульницький В. А. Теорія української політології / А. Потульницький. – К., 1993.
21. Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи / За ред. Ю. К. Качуренко. – 2-е вид. – К., 1992.
22. Політологія: Підручник для студентів вищих навчальних закладів / За ред. О. В. Бабкіної, В. П. Горбатенка. – К., 2001.
23. Политология: Энциклопедический словарь. – М., 1993.
24. Політологія: Курс лекцій / За ред. І.С. Дзюбка. – К., 1999.
25. Політологія: Навч. посібник для студентів вузів / І.Д. Курас (Керівн. авт. кол.) та ін. – Миколаїв, 1995.
26. Пугачев В.П., Соловьев А.И. Введение в политологию: Учебник для студентов высш. учеб. заведений. – М., 1998.
27. Рудич Ф.М. Політологія: Курс лекцій. Навч. посібник для студентів вищих закладів освіти. – К.: Ін-т держави і права ім. В.Н. Корецького НАН України, 2000. – 200 с.
28. Рябов С.Г. Політологічна теорія держави. – К., 1996.
29. Себайн Джордж І., Торсон Томас Л. Історія політичної думки / Пер. з анг. – К., 1997.
30. Скиба В., Горбатенко В., Туренко В. Вступ до політології. Екскурс в історію правничо-політичної думки / В. Скиба, В. Горбатенко, В. Туренко. – К., 1998.
31. Українська державність у XX столітті / Керівн. авт. кол. О. Дергачев. – К., 1996.
32. Українська політологія: витоки та еволюція: Навч. посібник / За ред. Ф. М. Кирилюка. – К., 1995.
33. Шляхтун П. П. Політологія / П. П. Шляхтун. – К., 2002.
34. Хто є хто в європейській та американській політології? Малий політологічний

ПЕРЕДМОВА

Політологія як наука та навчальна дисципліна існує досить давно. Це один із найважливіших здобутків людського розуму, без якого неможливе існування суспільства. У сучасному розумінні – це науковий орієнтир, за допомогою якого моделюється, прогнозується та організується політичне життя держави.

Нині в Україні політологія є однією з головних у системі гуманітарної освіти. Політологія зайняла чільне місце в системі підготовки висококваліфікованих спеціалістів для всіх сфер суспільного життя. Нагромаджений досвід свідчить про необхідність подальшого вдосконалення форм і методів викладання та вивчення цього курсу; ставиться завдання узагальнити і уточнити структуру курсу відповідно до накопиченого досвіду провідних кафедр нашої країни.

Кількість лекційних та практичних занять визначається навчальним планом факультету (інституту) відповідно до державних стандартів.

Основними принципами викладання та вивчення політології мають стати ті, які викристалізовані зарубіжним та вітчизняним досвідом розвитку гуманітарної науки, освіти та виховання, які доведені теорією та перевірені практикою. Серед них – фундаментальність, системність, єдність логічного та історичного, національного та загальнолюдського, суспільного та особистісного, теорії та практики, навчання та виховання.

Курс «Політологія» має базуватися на таких основних положеннях, зміст яких відображатиме сучасні досягнення світового та вітчизняного гуманітарного знання:

1. Політика як суспільне явище. Предмет і метод політології, її місце у системі соціально-гуманітарних дисциплін.
2. Основні віхи зарубіжних та вітчизняних політичних учень.
3. Політичне життя суспільства, його основні характеристики.
4. Політична система і політичні інститути.
5. Політичні процеси. Людина і політика. Політична свідомість і політична культура.
6. Світова політика. Глобалізація.
7. Геополітика.

Після завершення курсу «Політологія» студент повинен:

- **знати** об'єкт, предмет і методи політичної науки взагалі і української зокрема, чітко оперувати і володіти її понятійно-категоріальним апаратом;
- **орієнтуватися** в основних світових політичних школах, концепціях і напрямках;
- **знати і вміти** давати характеристику українських політичних учень;
- **мати уявлення** про суть політичного життя, політичних відносин і процесів, про суб'єкт і об'єкт політики;
- **знати** права людини і громадянина, суть і значення політичних систем і режимів, життя держави і громадянського суспільства;
- **вміти** визначати теоретичні, духовні, прикладні та інструментальні компоненти політичного знання, усвідомлювати їх роль і функції у підготовці політичних рішень, забезпеченні особистого внеску до суспільно-політичного життя;
- **мати уявлення** про процеси міжнародного політичного життя, геополітичну обстановку, місце, роль і статус України у сучасному політичному світі;
- **володіти** сучасною політичною культурою, вміти застосувати політичні знання у своїй професійній та громадській діяльності.

Вивчення даного курсу здійснюється за модульно-рейтинговою системою, яка спрямована на активізацію поглибленого засвоєння студентами політики як соціального явища, сучасних політичних відносин і політичних процесів, діяльності суб'єктів політики та політичних інститутів і самостійну творчу роботу з формуванням власної політичної культури.

Самостійна робота є індивідуальним видом роботи на семінарах, конференціях, передбачає виконання практичних завдань та контрольних робіт.

Робота студентів оцінюється за підсумками виконання основних видів навчання за кожним модулем у балах.

У разі відсутності студента на лекції чи семінарі, невиконання ним практичних завдань із поважних причин, він має написати відповідний реферат з кожної теми і захистити свою роботу. У таких випадках кількість балів визначається згідно з якістю виконаної роботи.

Відсутність студента на заняттях без поважних причин, невиконання практичних завдань чи не написання рефератів є підставою для не зарахування викладачем відповідного модуля.

Тема 1: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПОЛІТОЛОГІЇ

1. Політика як суспільне явище, теоретичне знання та форма діяльності.
2. Політологія як наука. Предмет, методи, функції, основні закони і категорії політології.
3. Політологія у системі суспільствознавства, її роль у формуванні політичних відносин в життєдіяльності суспільства.

Методичні рекомендації та практичні завдання:

1. Вивчаючи перше питання, перш за все, з'ясуйте в чому суть політики як суспільного явища та які причини її виникнення:

- даючи визначення поняття «політика», як одного із основних понять політології, зверніть увагу на його різноманітність як у науковій літературі, так і в підручниках;
- спробуйте порівняти такі найбільш поширені визначення поняття «політика»:

«Політика – це сфера взаємовідносин між класами, соціальними групами, націями, індивідуумами з приводу завоювання влади, її утримання, організація та використання державної влади».

«Політика – це організаційна, регулятивна і контрольна сфера життя суспільства, в межах якої здійснюється соціальна діяльність, спрямована головним чином на досягнення, утримання й реалізацію влади індивідуумами й соціальними групами задля здійснення власних запитів і потреб».

Аналізуючи політику як соціальне явище, з'ясуйте, які суб'єкти здійснюють вплив на політику та дайте характеристику суб'єктів політики: індивід; органи та ланки політичних організацій; держава з її інституціями; великі суспільні групи.

Проаналізуйте основні функції політики в залежності від напрямків діяльності її суб'єктів:

1. Керівництво та управління суспільством.
2. Інституціонування відносин у суспільстві.
3. Вироблення загальних цілей та завдань суспільства.
4. Забезпечення суспільства діючим принципом розподільчої справедливості.
5. Гарантування внутрішньої і зовнішньої безпеки всіх груп та верств суспільства.
6. Залучення громадян до участі в політиці.

7. Формування ціннісних орієнтирів, соціального розвитку та актуалізація інтересів і зацікавленості в їх досягненні.

Розкрийте політичний процес суспільства через структурний аналіз політики:

1. Політична активність, участь та діяльність суб'єктів цього процесу.
2. Політична культура, традиції та свідомість, ціннісні орієнтири і установки людини.
3. Політико-ідеологічні та науково-теоретичні погляди, ідеї, доктрини, що визначають сутність політичних намірів та дій.
4. Система нормативних ідей, таких як конституційовані норми, політичні програми.
5. Політичні інститути владного характеру та самі процеси участі в отриманні та реалізації влади в державі.
6. Розробка та прийняття політичних рішень, контроль за їх виконанням.
7. Система соціально-владних відносин, яка характеризується суперечливістю стосунків, володарюванням та підпорядкуванням.

Дайте характеристику структури та класифікацію політики.

2. При вивченні другого питання слід уявити, що кожна наука має свій предмет аналізу. Це означає, що за системою тих чи інших знань визначається статус науки. Це теорії, в яких відображаються закономірності реального життя, вироблені загальні поняття (категорії), сформульовані принципи застосування знань.

Розкрийте сутність таких найбільш поширених визначень предмета та об'єкта політології:

«Предметом політології як науки є дослідження тенденцій та законів функціонування і розвитку політичного життя соціальних спільностей, що відображають реальний процес включення їх у діяльність по реалізації політичної влади і політичних інтересів».

«Це наука, об'єктом якої є політика та її взаємовідносини з особистістю і суспільством. Це наука про систему закономірних взаємозв'язків суб'єктів з приводу політичної влади, боротьби за неї про сутність, форми і методи політичного владування».

Кожна наука має лише їй властиві способи вивчення об'єктивного світу. Це зумовлено характером даної науки, її місцем у системі знань. Це називається методом науки. Розкрийте сутність цих методів:

Критико-діалектичний	Системний
Соціологічний	Функціональний
Інституційний	Соціально-психологічний (біхевіористський)
Дійовий	Порівняльний
Емпіричний	Антропологічний

Теоретичне і практичне значення політології визначають її функції. Назвіть та дайте характеристику її основних функцій:

Світоглядна	Експертно-прогностична
Теоретико-пізнавальна (методологічна)	Інноваційна
Прикладна (управлінська)	Виховна

3. Визначаючи в третьому питанні політологію як науку і навчальну дисципліну,

слід уявити, в чому полягають особливості, що зумовлюють її місце в системі суспільствознавства.

Розкрийте сутність взаємодії політології з такими суспільно-гуманітарними науками: політична філософія; політико-економічна теорія; політико-правова теорія; теорія міжнародної політики; політична соціологія; політична історія та історія політичних вчень; політична психологія; політична географія; політична антропологія, демографія та етнографія; політична етика.

Самостійна робота

1. Проаналізуйте та занотуйте основні положення до вказаної теми із списку рекомендованої літератури. Визначте зміст основних категорій та понять: політика; політична сфера; політичне поле; політичні відносини; фактори політики; політична наука; політологія; об'єкт, предмет, закони та категорії політології.
2. Вивірте та проаналізуйте різноманітні визначення політики та політології. Виберіть, на ваш погляд, найбільш вдале. Аргументуйте свій вибір.
3. Визначте зміст і характер сучасних соціально-політичних процесів в Україні.
4. Ознайомтесь із структурою курсу політології. Спробуйте виділити базові елементи в цій структурі.

Теми рефератів та контрольних робіт:

1. Політологія, її місце і роль в системі суспільних наук.
2. Джерела вивчення української політології.
3. Потреби та інтереси соціальних груп, страт та класів, як основа політики і політичних відносин суспільства.
4. Політичні організації і політична діяльність.
5. Соціально-політичні відносини та їх особливість в Україні.
6. Політична діяльність та об'єктивація інтересів і потреб суб'єктів політики.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бебик В.М. Основи теоретичної і практичної політології. – К., 1994.
2. Бодуен Ж. Вступ до політології. – К., 1995.
3. Гаджиев К.С. Введение в политическую науку. – М., 2000.
4. Джарал Б. Мангейм, Ричард К.Рич. Политология. Методы исследования. – М., 1997.
5. Зеркин Д.П. Основы политологии: Курс лекций. – Ростов – на – Дону, 1997.
6. Панарин А.С. Философия политики. – М., 1996.
7. Політологія / За ред. І.С. Дзюбка та ін. – К., 2000.
8. Політологія / За ред. О.В. Бабкіної, В.П. Горбатенка. – К., 2001.
9. Політологія / Сост. и ред. М.І Сазонов. – Харків, 1998.
10. Політологія / За ред. О.І. Семківа. – Львів, 1994.
11. Політологія: історія та методологія / За ред. Ф.М. Кирилюка. – К., 2000.
12. Пугачев В.П., Соловьев А.И. Введение в политологию. – М., 1995.
13. Санистебан Л.С. Основы политической науки. – М., 1992.
14. Себайн Дж., Торсон Т.Л. Історія політичної думки. – К., 1997.
15. Соловьев А.И. Политология: Политические теории, политические технологии. – М.: Аспект Пресс, 2000. – 559 с.
16. Шляхтун П.П. Політологія. – К., 2002.

Тема 2: ОСНОВНІ ВІХИ ІСТОРІЇ ЗАРУБІЖНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ

1. Політична думка Стародавнього світу і Середньовіччя.
2. Особливості розвитку політичної науки Нового часу.
3. Сучасна зарубіжна політична думка.

Методичні рекомендації та практичні завдання

1. Вивчаючи перше питання, необхідно усвідомити:

– надзвичайно великий обсяг політологічного матеріалу, який включає в себе історичні, філософські, правові, політичні, географічні та інші джерела суспільствознавчої науки; що формування цих першоджерел було пов'язане з тією стадією розвитку різних суспільств, коли відбувається соціальна диференціація і зароджуються та виникають державні утворення;

– глибоке вивчення історії політичних ідей того чи іншого народу показує істотні їх відмінності, оскільки історія народу є лише часткою загальносвітової цивілізації, до якої він робив і робить свій внесок на кожному конкретному етапі свого розвитку в залежності від рівня розвитку економічних, політичних і духовних складових суспільства;

Враховуючи великий спектр політичної думки, за рекомендацією викладача слід обрати фрагменти першоджерел, які давали б вичерпну відповідь на поставлене питання. Розглядаючи розвиток політичної думки в Стародавньому світі і Середньовіччі, необхідно засвоїти зміст таких понять:

Теократія, держава, деспотія, тімократія, демократія, аристократія, олігархія, охлократія, поліс, правильні і неправильні форми правління, легізм, конфуціанство, даосизм, моїзм, брахманізм, цезаризм, томізм, ідеальна держава, ідеальний правитель, ідеальний громадянин.

Завдання: З'ясуйте та проаналізуйте сутність історичних етапів започаткування і розвитку політичних ідей, зробіть порівняльну характеристику їх змісту:

Стародавній світ

Міфологічно-релігійні уявлення про політику VIII-VI ст. до н.е.

Конфуцій, Мо-цзи, Будда, Заратустра.

Ідея божественного походження держави, людини, відносин, нерівності, порядку.

Політична думка античності IX-II ст. до н.е.

Ранній період – IX-VI ст. до н.е. Гомер, Гесіод, «сім мудреців» і Соломон, Піфагор, Геракліт.

Період становлення старогрецької державності, раціоналізація політичних уявлень про політику, формування філософського підходу до держави.

Другий період – V-VI ст. до н.е.

Демокріт, софісти, Сократ, Платон, Арістотель, Цицерон.

Розквіт старогрецької філософської та політичної думки. Уявлення про політику як про мистецтво керувати державою. Введення понять: юридична особа, політична справедливість, рівність. Створення теорії ідеальної держави, ідеального правителя та ідеального громадянина. Зародження елементів наукового дослідження політики.

Третій період – IV-П ст. до н.е.

Епікур, стоїки, Полібій.

Це період елінізму, початок занепаду старогрецької державності та підкорення грецьких полісів спочатку Македонією, а потім Римом. Нове трактування поняття держави, справедливості. Трактування історії виникнення державності і наступної зміни державних форм. Розробка проблем моральності представників влади.

Політична думка Середньовіччя (IV-XIV ст.)

Християнські доктрини. Аврелій Августин (Августин Блаженний), Фома Аквінський.

Теологічні тлумачення політичних інститутів і процесів. Проголошення верховенства релігії над світською владою. Концепції релігійної сутності держави: світовий порядок, установлений Богом. Проповідь смирення, послухності властям, бо люди рівні перед Богом на Землі. Мета держави – збереження порядку і громадянського миру.

2. Вивчаючи становлення політичної думки Нового часу, слід звернути увагу на те, що цей період тривав з XIV до початку XX ст.: Відродження і Просвітництво, епоха Реформації, становлення та розвиток соціалістичних, комуністичних, ліберальних, раціоналістичних та утопічних концепцій політики.

Слід з'ясувати суть таких основних понять:

Відродження, природне право, природні закони, суспільний договір, суверенітет, монархія, макіавеллізм, утопія, лібералізм, абсолютизм, конституціоналізм, громадянин, права особи, розподіл влади, просвітництво, раціоналізм, плебісцит, «категоричний імператив», вічний мир.

Відродження (IV – початок V ст.)

Н. Макіавеллі, Ж. Боден, Г. Гроцій, Т. Мор, Т. Кампанелла.

Звільнення політичної науки від теології, обґрунтування ідеї природного права та природного походження держави. Введення поняття «держава». Створення вчення про державу. Зародження утопічних уявлень про державу.

Реформація (кінець XV ст. – I пол. XVI ст.).

М. Лютер, Т. Мюнцер, Ж. Кальвін.

Відносини індивіда і колективу. Релігійно-політичне обґрунтування держави. Антифеодальні та антикатолицькі рухи. Нове бачення світу, людини, суспільства та шляхи їх подальшого удосконалення.

Просвітництво (XVI – XVII ст.)

Д. Локк, Т. Гоббс, Ш.-Л. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо, Д. Дідро, Гельвецій, І. Кант, Г. Гегель.

Обґрунтування теорії про державу та правові основи буття. Формування вчення про громадянське суспільство, теорії суспільного договору, принципи розподілу влади. Проголошення ідей гуманітаризму прав і свобод людини. Визнання закономірностей зміни політичного управління. Розробка механізму діяльності демократичної держави.

Соціал-утопізм, соціалізм і комунізм (УШ – поч. XX ст.).

Ж. Мел'є, Мореллі, Маблі, Бабеф, Сен-Сімон, Ш. Фур'є, Р. Оуен, К. Маркс, Е. Бернштейн, Ф. Лассаль, К. Каутський, В. Ленін.

Утопічні теорії про державу, сутність людини, закономірності суспільного розвитку. Розробка вчення про державу, її суть та перспективи розвитку. Матеріалістичне розуміння історії. Економічні засади існування суспільства. Обґрунтування питання про владу, її завоювання і зміцнення.

3. Вивчаючи сучасну західну політичну думку, слід звернути увагу на те, що політологія в західних країнах відіграє значну роль, як теоретична дисципліна і як інструмент практичного впливу на різні соціальні процеси. Разом із тим, незважаючи на високий ступінь розвитку політичної науки в таких країнах як США, Франція, Великобританія, Німеччина та інших, спостерігаються суттєві відмінності у підходах до розгляду практично всього спектру політологічних проблем – і на рівні національних шкіл, і на рівні університетів і різноманітних дослідницьких центрів.

Спробуйте уявити сутність основних напрямків розвитку політичної науки в країнах Заходу на сучасному етапі:

США: а) Загальна політологічна наука (Ч. Мерріам, У. Монро, Г. Лассуелл, Г. Алмонд, С. Верба та інші.).

б) Теорія плюралістичної демократії та елітизму (П. Бахрах, Дж. Уокер, С. Хангтінгтон, А. Бентлі, Р. Даль).

в) Теорія виборів і виборчих процесів (П. Лазарсфельд, Б. Берельсонс, Кемпбелл, Д. Браун, Ф.-М. Сейба, Б. Грінсберг).

г) Теорії суспільної стабільності (Г. Моргентау).

АНГЛІЯ: а) структурно-функціональний аналіз політики (Р. Джоунс);

б) теорія політичної мобілізації;

в) теорія політичних систем (Р. Роуз, М. Девіс. В. Люіс, Х. Байеман).

ФРАНЦІЯ: а) вивчення поведінки виборців (Ж. Шарло, Ж. Ганте, Ж. Жафар, А. Ласло);

б) дослідження політичних партій (М. Дюверже, Ж. Шарло).

НІМЕЧЧИНА: а) нормативістська політологія;

б) позитивістсько – біхевіористська емпірична соціологія;

в) «практично-критична наука про соціально-політичну» владу /Франкфуртська школа – Т. Адерно, Р. Дарендорф, Ф. Нойман, В. Хенніс, О. Штаммер, Г. Штайдер).

Самостійна робота

1. Спробуйте самостійно дати визначення таких політичних концепцій: плюралізм, консерватизм, марксизм, соціалізм, комунізм, анархізм, соціал-демократизм. З'ясуйте, що є теоретико-методологічною основою кожної із них.

2. Проаналізуйте розвиток боротьби гуманізму та раціоналізму із середньовічною схоластикою.

3. На основі ознайомлення з особливостями становлення світової політичної думки різних періодів, спробуйте проаналізувати загальні принципи її розвитку.

4. Зробіть порівняльний аналіз підходів до конкретних політичних проблем у сучасній політичній науці США і Західної Європи.

5. Обґрунтуйте співвідношення понять гуманізм, раціоналізм, демократія в

різноманітних політичних концепціях.

6. Загальне і особливе у сучасних ліберальних, консервативних, соціал-демократичних, соціалістично-комуністичних і християнських доктринах сучасності.

Теми рефератів та контрольних робіт

1. Загальне та особливе у поглядах Платона та Арістотеля на державу, владу, власність.
2. Особливості політико-релігійних доктрин середньовіччя.
3. Порівняльний аналіз вчень Н.Макіавеллі та Ш.-Л.Монтеск'є про політику і державу.
4. Основні ідеї марксистської концепції політики і політичних відносин.
5. Концепції російської імперської політики ХІІ-ХІХ ст.
6. Проблеми особи і держави в політичних концепціях Т. Гоббса і Д. Локка.
7. Раціоналізм як основа політичного мислення політологів Нової доби.
8. Сучасна зарубіжна політологія: основні ідеї та напрямки дослідження політики.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Аристотель. Политика // Соч.: в 4 т. – М., 1983.
2. Арон Р. Этапы развития социальной мысли. – М., 1993.
3. Бергер А.К. Политическая мысль древнегреческой демократии. – М., 1966.
4. Бердяев Н.А. Истоки и смысл русского коммунизма. – М., 1990.
5. Гегель. Философия права. – М., 1990.
6. Гоббс Т. Левиафан // Соч. – М., 1991. – Т. 2.
7. История политических и правовых учений: Учеб. пособие / П.С. Грацианский, В.Д. Зорькин, Л.С. Мамут и др.; Под ред. В.С. Нерсисянца. – 2-е изд., перераб. и доп. – М., 1988.
8. История политических и правовых учений / Под ред. О.Э. Лейста. – М.: Юридич. лит-ра, 1997. – 576 с.
9. Кирилюк Ф.М. Історія політології: Підручник для вищих навчальних закладів. – К., 2001.
10. Кондзьолка В.В. Нариси історії античної філософії. – Львів, 1993.
11. Конфуций. Изречения. Я верю в древность. – М., 1995.
12. Лейпхарт А. Демократия в многословных обществах: сравнительное исследование / Пер. с англ. под ред. А.М. Салмина, Г.В. Каменской. – М.: Аспект Пресс, 1997. – 287 с.
13. Локк Дж. Два трактата о правлении // Соч.: в 3 т. – М., 1987. – Т. 3.
14. Лосский Н.О. История русской философии. – М., 1992.
15. Макиавелли Н. Государь. – М., 1990.
16. Монтескье Ш. О духе законов // Избр. произв. – М., 1995.
17. Ортега-и-Гасет Х. Вибрані твори. – К., 1994.
18. Основы демократии и власти / Отв. ред. Эськов Г.С. – М.: Изд-во «Союз», 1993. – 299 с.
19. Платон. Государство // Соч.: в 4 т. / Под об. ред. А.Ф. Loseva и др. – М., 1990.
20. Политическая наука: новые направления / Под ред. Р. Гудина и Ж.-Д. Клингеманна. Пер. с англ. М.М. Гурвица, А.Л. Демчука, Т.В. Якушевой. Науч. ред. рус. изд-я Е.Б. Шестопал. – М.: Вече, 1999. – 816 с.
21. Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги. – К., 1994. – Т. 1-2.

22. Руссо Ж.-Ж. Об общественном договоре. – М., 1976.
23. Скиба В., Горбатенко В., Туренко В. Вступ до політології: Екскурс в історію правничо-політичної думки. – К., 1998.
24. Скирбекк Г., Гилье Н. История философии / Пер. с англ. В.И. Кузнецова; Под ред. С.Б. Крымского. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. – 800 с.
25. Сморгунов Л.В. Сравнительная политология. Теория и методология измерения демократии. – СПб.: Изд-во С.-Петербургского университета, 1999. – 376 с.
26. Современная политическая теория (Автор-составитель Д. Хелд) / Пер. с англ. под общей ред. В.И. Даниленко. – М.: NOTA BENE, 2001. – 480 с.
27. Теории сравнительной политологии. В поисках парадигмы / Пер. с англ. – М.: ИНФРА-М, Издательство «Весь Мир», 2001. – 560 с.
28. Тойнби А. Дж. Постижение истории: Пер. с англ. / Сост. Огурцов А.П.; Вступ. статья Уколовой В.И.; Закл. ст. Рашковского Е.Б. – М.: Прогресс, 1991. – 736 с.
29. Токвиль А. Демократия в Америке. – М., 1992.
30. Утченко С.Л. Политические учения Древнего Рима III-I вв. до н.э. – М., 1977.
31. Цицерон. Об обязанностях. – М., 1975.

Тема 3: ПОЛІТИЧНА ДУМКА В УКРАЇНІ

1. Зародження і розвиток політичної думки в Україні з прадавніх часів до ХУІІІ ст.
2. Формування політичних ідей в умовах українського культурно-національного відродження і просвітництва.
3. Українська політична думка Нової доби.
4. Політичні концепції українських мислителів ХХ ст.

Методичні рекомендації та практичні завдання

1. Вивчаючи цю тему, необхідно усвідомити, що суспільно-політична думка тісно пов'язана з буттям українського народу. Тому її характерною особливістю з прадавніх часів до сьогодення є ідеї свободи і справедливості, добра і правди. Усе це багатство ідей складає теоретичну основу, на якій виростають вимоги національної незалежності та соціального визволення, утвердження справедливого демократичного ладу.

Розглядаючи історію українського народу через призму іноземних впливів та взаємозв'язків, слід зрозуміти, що Україна постійно перебувала під впливом Західної та Східної цивілізацій:

Княжа Україна – Русь

Польсько-Волинське князівство
XIII-XIV ст.

Українське князівство під
татарською владою XIII-XIV ст.

Литовсько-Польсько-Руська
доба XIV-XVІІІ ст.

Річ Посполита XIII-XVІІІ ст.

Гетьманська держава ХУП ст.

Австро-Угорська імперія
кінець ХУІІІ ст. – 1918 р.

Російська імперія
ХУІІІ ст. – 1917 р.

Українська держава 1917-1920 рр.

Польща, Румунія, Чехословаччина
1919-1940 рр.

СРСР
1920-1991 рр.

Українська держава від 1991 р.

Щоб зрозуміти розвиток політичних ідей на терені нашої держави з прадавніх часів, слід чітко уявити такі етапи:

Трипільська культура кінець У – початок ІУ ст. до н.е.:

Формуються суспільні відносини. Пошуки писемності, винахід своєї абетки. Створення матеріальної культури.

Родо-племенні відносин – ІУ ст. до н.е. – початок нової ери:

Формування родової суспільної свідомості, первинних форм публічно-політичної влади. Домінанта міфологічного світогляду – думка про божественне походження влади і порядку на землі, як частини космічного порядку. Зародження політичних структур. Розвиток елементів демократизму, відображення його в звичаєвому праві та традиціях.

Політичні ідеї мислителів Київської Русі

Основні джерела:

«Повість временних літ», «Слово о законі і благодаті» Іларіона, «Руська правда», «Остромирове Євангеліє», «Ізборник Святослава», «Слово о полку Ігореві», «Посланіє» Клементя Смолятича, «Повчання» Володимира Мономаха.

Основні характеристики:

Становлення і зміцнення феодальних відносин. Введення християнства Володимиром Великим. Формування і становлення державної ідеології.

Розв'язання найсуттєвіших проблем походження держави; виникнення правлячої династії; єдності і суверенності політичної влади; організація найдоцільніших форм правління; закономірність і реалізація найвищих владних повноважень; взаємовідносини між церквою і державою; формування та обґрунтування юридичної термінології.

2. Розглядаючи друге питання – формування політичних ідей в умовах українського культурно-національного відродження – необхідно уявити, що на зміну бурхливому розвитку Київської середньовічної держави з її досягненнями в усіх галузях суспільного життя приходить період занепаду і розпаду, тривалого іноземного поневолення багатьох її земель.

Щоб розв'язати проблему самозбереження народу, треба було пройти нелегкий шлях від захисту національної ментальності й історично налаштованого способу життя, через зростання освіченості й пробудження національної свідомості до здобуття української державності. З'ясуєте сутність основних етапів культурно-національного

відродження:

I. Формування полемічної літератури.

Представники: Павло Русин, Юрій Дрогобич, Іван Вишенський, Станіслав Оріховський, Юрій Немирич, Ш. Шимонович, представники братських шкіл.

Основні ідеї: Вирішення проблем становлення та захисту державності української нації. Відстоювання права на існування українського народу; захист його мови, культури, релігії; рішуча боротьба проти спольщення і покатоличення.

Розробка і висвітлення питань про державу, закон і право, форми і методи управління держави, суверенітет державної влади і межі її панування над собою, індивідом.

Відкидання середньовічного релігійного світогляду і обґрунтування ідеї антропоцентризму; проголошення прав людей на задоволення земних потреб, обґрунтування ідей свободи особи, справедливого суспільного ладу.

Сприяння розвитку народної освіти, культури та мистецтва.

II. Зародження та формування центрів національної свідомості.

Києво-Могилянська академія: І. Борецький, М. Смотрицький, З. Копистенський, П. Могила, Г. Сковорода, Острозький культурно-освітній центр.

Формування основних принципів освіти: всестановості і рівності всіх у навчанні, демократичності. Формування правлячої верхівки українського суспільства.

Проблеми розбудови української державності, об'єднання земель, піднесення культурного життя і міжнародного авторитету.

Вплив на світоглядні та суспільно-політичні процеси, народно-визвольну боротьбу. Узагальнення і осмислення духовного життя, піднесення та розширення гуманістичних засад науки і освіти, культури, мистецтва.

Формування філософських засад суспільного життя, всебічний розвиток історичної науки.

III. Ідеї свободи і демократії в суспільно-політичному житті козацтва.

Історичні рамки XVI-XVII ст.

Визначальні риси козацтва – волелюбність, добровільність і демократичність у вирішенні військових та громадських справ, своєрідність суспільного стану. Формування основних засад християнської козацької республіки, Конституція Пилипа Орлика, про правові основи суспільного життя.

IV. Ідеї відродження української державності

Історичний період XV- XVII ст.

Характерні риси та основні характеристики: селянсько-козацькі заворушення під проводом К. Косинського та С. Наливайка. Гетьман П. Конашевич-Сагайдачний і автономія українських земель. Богдан Хмельницький і його державотворча політична думка і практика. Переяславська угода та Березневі статті про державний устрій в Україні. Іван Виговський та Гадяцькі пакти. «Угода і Конституція прав і свобод Війська Запорізького», «Вивід прав України» та «Маніфест П. Орлика». І. Гізель про несправедливі суди, непомірні побори, критика вельмож та його заклики до модального вдосконалення, обґрунтування угоди між правителями і підлеглими. Т. Прокопович про походження влади, сутність абсолютної монархії. Перша політична історія України – «Історія Русів».

3. При вивченні політичної думки Нової доби слід звернути увагу на:

- багатоманітність і політичну насиченість різноманітних політичних течій і напрямків, їх інтересів і потреб, політичних намірів та устремлінь.
- Розвиток політичних ідей, ідей соціального та національного визволення були породжені нестерпними колоніальними режимами: Російської імперії до складу якої входило Лівобережжя, Правобережжя, Південна Україна; Австро-Угорської імперії до складу якої входила Східна Галичина, Південна Буковина й Закарпаття.

З'ясуйте загальне і особливе в таких основних політичних течіях і напрямках:

1. Кирило-Мефодіївське товариство:

- а/ ідея слов'янської республіканської федерації М. Костомарова, П. Куліша, В. Білозерського;
- б/ ідеал свободи, рівності і братерства слов'янських народів Т. Шевченка.

2. Революційне народництво:

- а/ негативне ставлення до експлуататорської суті існуючої держави;
- б/ заперечення монархізму, абсолютного чи конституційного, повалення самодержавства, обґрунтування принципів організації центральної влади: виборність, змінність, підзвітність, підконтрольність;
- в/ права людини і природне право, воля народу, демократичні свободи людини.

3. Ліберально-демократичні та соціалістичні напрямки:

- а/ конституціоналізм та права людини, за М. Драгомановим;
- б/ І. Франко та марксизм;
- в/ Леся Українка та соціалізм і соціал-демократизм.

4. Розглядаючи політичні концепції українських мислителів кінця XIX – XX ст. уясніть та засвойте такі основні напрямки:

1. Формування самостійницьких концепцій державної влади в Україні:

- а/ теорія національного самовизначення, за М. Грушевським;
- б/ соціально-економічне обґрунтування ідей відродження української держави Ю. Бачинським;
- в/ історико-правове обґрунтування ідеї відродження Української держави М. Міхновським;
- г/ монархічно-гетьманська концепція В. Липинського;
- д/ концепція інтегрального націоналізму Д. Донцова.

2. Державотворчі ідеї представників національно-державницького напрямку:

- а/ проблеми української державності в працях С. Дністрянського, С. Рудницького, В. Старосольського;
- б/ обґрунтування С. Томашівським та В. Кучабським монархічного устрою Української держави;
- в/ політичні погляди Ю. Липи. Концепція націократії М. Сціборського.

3. Соціалістичні концепції розвитку української державності:

- а/ В. Винниченко про національне відродження;
- б/ М. Хвильовий, О. Шумський, М. Скрипник про шляхи розвитку української держави.

Проаналізуйте ці головні етапи та порівняйте їх характерні риси.

Самостійна робота

1. Проаналізуйте зміст таких понять: братство, козацтво, козацько-гетьманська держава, самоврядування, автономія, федералізм, національна держава.
2. Простежте роль демократичних принципів в житті українського козацтва.
3. Порівняйте шляхи розв'язання національної проблеми В. Липинським, І. Франком, Д. Донцовим.
4. З'ясуйте принципову відмінність в поглядах на майбутнє України М. Драгоманова та І. Міхновського. Обґрунтуйте свою власну позицію.

Теми рефератів та контрольних робіт

1. Періодизація політичної історії та політичної думки в Україні.
2. «Слово про закон і благодать» Іларіона – перший на Русі політичний трактат.
3. Роль «Конституції та Виводу прав України» П. Орлика у розвитку політичної думки в Україні.
4. Розвиток демократичних інституцій і структур в українському суспільстві.
5. Ідеї гуманізму в працях Ю. Дрогобича, П. Русіна, Ш. Шимовича, І. Вишенського та С. Оріховського.
6. Політичні погляди професора Києво-Могилянської академії Й. Кононовича-Горбачевського, А. Яворського, Ф. Прокоповича, П. Могили та їх роль у національному відродженні України.
3. Т. Шевченко про російську імперіалістичну політику (твори «Містерія», «Великий льох», «Розрита могила», «Кавказ»).

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Апанович О. Українсько-російський договір 1654. Міфи і реальність. – К., 1991.
2. Апанович О. Гетьмани України і кошові отамани Запорозької Січі. – К., 1993.
3. Великий українець: Зб. праць Михайла Грушевського; передм. Л. Кравчука. – К., 1992.
4. Гнатенко П.И. Общественно-политическая мысль на Украине во второй половине ХУП – середине ХУШ века. – Днепропетровск, 1982.
5. Гунчак Т. Україна. Перша половина ХХ ст. Нариси політичної історії. – К., 1993.
6. Донцов Д. Історія розвитку української державної ідеї. – К., 1993.
7. Дорошенко Д.І. Нарис історії України. – К., 1991. – Т. 1-2.
8. Замалеев А.Ф., Зоц В.А. Мыслители Киевской Руси. –2-е изд., перераб. и доп. – К., 1981.
9. Історія Русів / Пер. І. Драча. – К., 1991.
10. Кухта Б. З історії політичної думки першої половини ХХ ст. – Львів, 1993. – Ч. 1, 2.
11. Скакун О.Ф. Политическая и правовая мысль на Украине (1861-1917). – Харьков, 1987.
12. Смолій В.А., Гуржій О.І. Як і коли почала формуватися українська нація. – К., 1991.
13. Старосольський В.Й. Теорія націй / Передм. І.О. Кресіної – Нью-Йорк, Київ:

Наук. т-во Т. Шевченка: Вища шк., 1998. – 157 с.

14. Толочко П.П. Древняя Русь. Очерки социально-политической истории. – К., 1987.

15. Філософія Відродження на Україні / М.В. Кашуба, І.В. Пославський, І.С. Захара та ін.; Відп. ред. М.В. Кашуба. – К., 1990.

16. Хижняк З.І. Києво-Могилянська академія. – К., 1991.

17. Яворницький Д. Історія запорозьких козаків: У 3 т. / Редкол.: П.С. Сохань (відп. ред.) та ін. – К., 1990-1991. – Т.1.

Тема 4: ПОЛІТИЧНА СФЕРА СУСПІЛЬСТВА

1. Зміст і структура, об'єкти і суб'єкти політичного життя суспільства.
2. Соціальна структурованість як чинник політичного життя.
3. Політичне життя сучасного українського суспільства.

Методичні рекомендації та практичні завдання:

1. Політична сфера є відносно самостійною сферою суспільного буття, що охоплює всі прояви і реалії функціонування політичного життя. Тут переплітаються і взаємодіють різноманітні фактори і відносини.

При вивченні **першого питання** особливу увагу слід звернути на доцільності розмежування понять «політика», «політичне життя суспільства», їх співвідношення та теоретико-методологічні ролі. Якщо поняття «політика» робить акцент на владі, її досягненні, утриманні і реалізації індивідами та соціальними групами з метою здійснення власних інтересів, то поняття «політичне життя суспільства» дозволяє з'ясувати:

- суспільні детермінанти політики (економічні, соціально-історичні, соціокультурні, духовно-ідеологічні тощо);
- відслідкувати зв'язок політики з економічним, культурним, духовним життям суспільства;
- визначити механізми формування і виявлення інтересів соціальних суб'єктів, їх впливу на владні відносини;
- охарактеризувати відношення та спосіб залучення людини до політики.

Політичне життя суспільства – цілісне утворення, що диференціюється за різними ознаками: політичними переконаннями, соціальними і культурними укладами, ознакою участі тощо.

Студенти мають проаналізувати рівні політичного життя суспільства, – індивідуальний і суспільний, й охарактеризувати умови їх відтворення, до яких належить процес політичної соціалізації (індивідуальний рівень) і соціальна структуризація та стратифікація (суспільний рівень).

Питання щодо суб'єктів і об'єктів політичного життя передбачає з'ясування чинників їх єдності та взаємовпливу, передумов перетворення соціальних об'єктів на суб'єкти політичного життя суспільства; визначення мотивів політичної діяльності соціальних суб'єктів та механізмів їх впливу на політичні процеси у суспільстві.

2. Вивчення **другого питання** потребує з'ясування:

- змісту поняття «соціальна структура», існуючих підходів до його інтерпретації;
- змісту поняття «стратифікація» та домінуючих напрямків його визначення.

Слід охарактеризувати можливі механізми виявлення і закріплення соціальних

інтересів у відповідних політичних інститутах, шляхи їх впливу на політику, взаємозв'язок соціальних інтересів суб'єктів політичного життя суспільства та соціальної політики держави.

Необхідно з'ясувати основні форми соціальної стратифікації (економічна, політична, професійна), критеріїв соціальної стратифікації (соціальний престиж, самооцінка людей відносно їх соціальної позиції, прибуток, освіта тощо) залежно від сфери їх використання.

Значну увагу слід приділити аналізу інституту соціального представництва та місцю інтересів молоді в соціальній структурі суспільства.

3. Третє питання передбачає дослідження соціально – структуруючих процесів у трансформаційних суспільствах загалом і в сучасному українському суспільстві зокрема.

Студенти мають визначити основні детермінанти та тенденції розвитку політичного життя українського суспільства, його історичні метаморфози, вплив соціальної структуризації українського суспільства на здійснення в ньому владних відносин.

Потрібно проаналізувати відповідність концепції соціальної стратифікації до сьогочасної практики соціальної структуризації українського суспільства, особливості формування механізмів вияву соціальних інтересів суб'єктів політичного життя українського суспільства, існуючі труднощі такого формування. З'ясувати можливості використання концепцій політичної соціалізації в практиці залучення індивідів до політичних процесів, роль української держави в такому залученні.

Самостійна робота

1. З'ясуйте зміст таких понять: політичне життя суспільства, суб'єкти і об'єкти політичного життя суспільства, соціальні інтереси, соціальна структура, соціальна стратифікація, соціальне представництво.
2. Охарактеризуйте соціальну структуру українського суспільства, тенденції та труднощі її розвитку.
3. Визначте особливості політичного життя українського суспільства на індивідуальному та суспільному його рівнях, прослідкуйте, як представлені інтереси соціальних суб'єктів у політичному житті України.

Теми рефератів та контрольних робіт

1. Рушійні сили політичного життя суспільства.
2. Сутність та функції соціальної структури суспільства.
3. Політичне життя і політична соціалізація.
4. Політичні інтереси та потреби людини.
5. Соціальне представництво як засіб політичного впливу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Буркарт Г. Група. Особа / Пер. з нім. – Берлін, 1993.
2. Бычко А.К. Критический анализ философских концепций молодежного бунтарства. – К., 1985.
3. Вебер М. Избр. произв. – М., 1990.

4. Веселовский В. Классы, слои и власть / Пер. с польск.; под ред. и с предисл. А.Г. Здравомыслова. – М., 1981.
5. Винниченко В. Заповіт борцям за визволення. – К., 1991.
6. Восленский М.С. Номенклатура. Господствующий класс Советского Союза. – М., 1991.
7. Грушевський М.С. На порозі Нової України. – К., 1991.
8. Документы свидетельствуют: Из истории деревни накануне и в ходе коллективизации 1927-1932 гг. – М., 1989.
9. Історія селянства Української РСР. У 2 т. – К., 1967.
10. Коринхаузер В. Політика масового суспільства // Політологічні читання. – 1992. – № 1.
11. Кульчицький С.В. 1933: трагедія голоду. – К., 1989.
12. Мельников А.Н. Американцы: социальный портрет: Новые явления в классовой структуре США. – М., 1987.
13. Молодежь Украины: ожидания, ориентация, поведение. – К., 1993.
14. Нойман М. Класи: поява, трансформація, зникнення / Пер. з нім. – Берлін, 1992.
15. Паламарчук В.М. Економічні перетворення і соціальна безпека. – К., 1996.
16. Політологія посткомунізму: Політичний аналіз посткомуністичних суспільств / В. Полохало (керівник авт. кол.). – К., 1995.
17. Попов Б., Піддубник В., Шкляр Л. та ін. Етнос і соціум. – К., 1993.
18. Сорокин П.А. Человек. Цивилизация. Общество. – М., 1992.
19. Терехова О.В. «Счастливая страна» в поисках социального самопознания: Класс, статус, сознание – основные направления австралийской социалистической мысли. – М., 1991.
20. Хойбнер Т. Вызов неприкаянности: модные волны молодежного течения – тедеы, хиппи, панки, рокеры – в западной мире. – М., 1990.

Тема 5 : ВЛАДА В ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ СУСПІЛЬСТВА

1. Влада як соціальне явище. Політична влада.
2. Функціонування політичної влади. Політичні режими.
- 3 Влада і владні відносини в сучасному українському суспільстві.

Методичні рекомендації та практичні завдання

1. Аналізуючи сутність і зміст влади як соціального явища, треба звернути увагу на те, що вона зумовлена цілим комплексом як матеріальних, так і духовних потреб людини, серед яких потреби свободи, самореалізації, самоствердження, розвитку як особистості тощо. Влада визначається як здатність і можливість здійснювати свою волю певним суб'єктом чинити вирішальний вплив на діяльність та поведінку людей за допомогою відповідних засобів. Вона проявляється в різних динамічних формах залежності та взаємодії між суб'єктами і завжди є складним, багатограним явищем.

Політична влада має свою специфіку, виявляється як взаємодія суспільних інтересів суб'єктів політики на принципах організованого примусу, що здійснюється завдяки інституціоналізації влади і пріоритетності використання політичних засобів.

Для визначення сутності політичної влади:

- порівняйте основні характерні ознаки влади як соціального явища і політичної влади;
- дайте відповідь на питання про спільне і відмінне між політичною і державною владою;
- зверніть увагу на фактори легітимізації влади.

2. Створення умов для ефективного функціонування політичної влади є ключовим завданням кожного суспільства і охоплює собою цілий комплекс заходів по його організації і самоорганізації.

Зміст цих заходів полягає у впровадженні державного правління і державного устрою, методів, принципів та засобів регулювання політичних процесів.

Простежуючи характер та тенденції функціонування політичної влади на різних етапах розвитку людської цивілізації, можна відзначити тенденцію поступового, починаючи з епохи Просвітництва, процесу демократизації політичної влади.

Відповідно до методів здійснення політичної влади та домінування форм її забезпечення (регулюючі, узгоджуючі чи силові форми) виділяються політичні режими – тоталітарний, авторитарний та демократичний, що базуються на відносинах залежності, взаємозалежності та незалежності політичних суб'єктів.

Для з'ясування реалізації влади в політичному житті суспільства необхідно:

- розкрити її функції в життєдіяльності суспільства;
- порівняти основні ознаки різновидів політичних режимів (тоталітарний, авторитарний, демократичний);
- розглянути реалізацію народовладдя в демократичному суспільстві;
- визначити сутність та умови функціонального розподілу влади на законодавчу, виконавчу і судову.

3. Питання про владу і владні відносини в сучасному українському суспільстві є ключовим і актуальним як в теоретичному так і в практичному аспекті. Для з'ясування цього питання необхідно охарактеризувати зміст і характер трансформаційних процесів, їх складність і суперечливість в Україні. Увагу треба зосередити на двох аспектах цієї проблеми:

- стан та тенденції розвитку суспільства, зміни його соціальної структури, орієнтації на певні політичні цінності і моделі розвитку, конституційні засади суспільного розвитку;
- характер реформування політичної системи та політичних інституцій, зміни структури і принципів управління та регулювання соціальних процесів, введення інституту Президента, створення багатопартійності, реформування судової гілки влади, розвиток місцевого самоврядування, розподіл повноважень суб'єктів політичної влади за Конституцією України, створення законодавчої бази для проведення адміністративної реформи і вирішення актуальних соціально-політичних питань.

Самостійна робота

1. У рекомендованій літературі простежте виклад змісту категорій: влада, владні відносини, поділ влади, легітимність влади.
2. Зробіть порівняльний аналіз існуючих визначень «влада».
3. Визначте умови реалізації політичної влади та її ефективності у регулюванні суспільних відносин.
4. Дайте характеристику реалізації влади у сучасному українському суспільстві.

Теми рефератів та контрольних робіт

1. Політичне життя і владні відносини.
2. Легітимність влади як соціальна проблема.
3. Проблеми влади і владних відносин у сучасному українському суспільстві.
4. Реалізації влади у демократичному суспільстві.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Вебер М. Политика как призвание и профессия // Избр. произв. – М., 1990.
2. Власть. Очерки современной политической философии Запада / В.В. Мшвениеридзе И.И. Кравченко, Е.В. Осипова и др. Отв. ред. В.В. Мшвениеридзе. – М., 1989.
3. Грушевський М.С. На порозі Нової України. Гадки і мрії. – К., 1992.
- Иванов В., Матвиенко В., Петрушев В., Молодых И. Технология политической власти. – К., 1994.
4. Конституція України. – К., 1996.
5. Кравченко В.І. Територіальний устрій та місцеві органи влади України. – К., 1995.
6. Парето В. Компендіум. – М., 1997. – Т. 5.
7. Парсонс Т. О понятии «политическая власть»// Антология мировой политической мысли: В 5-ти т. – М., 1997. – Т. 2.
8. Рябов С.Г. Державна влада: проблеми авторитету й легітимності. – К., 1996.
9. Тоффлер О. Смещение власти: знание, богатство и принуждение на пороге XXI века. – М., 1991.
10. Халипов В.Ф. Власть: Основы кратологии. – М., 1995.
11. Шаповал В.Н. Президент у механізмі здійснення державної влади. – К., 1995.

Тема 6: ЕТНОНАЦІОНАЛЬНІ СПІЛЬНОСТІ І ПОЛІТИКА

1. Етнонаціональні спільності як суб'єкти і об'єкти політики.
2. Етнонаціональні відносини в процесі політизації українського суспільства.
3. Етнонаціональна політика в сучасній Україні.

Методичні рекомендації та практичні завдання

1. Аналізуючи **перше питання**, необхідно, перш за все, з'ясувати зміст словосполучення «етнонаціональні спільності», в якому гармонійно переплетені як етнічні, так і національні засади наявних в кожній державі соціальних утворень в перехідний період націотворення. Для глибшого з'ясування змісту поняття «етнонаціональні спільності» радимо зробити порівняльний аналіз вихідних його категорій: «етнос» і «нація», звернувши при цьому увагу на те, що до сьогодні тлумачення цих понять неоднакове: одні їх ототожнюють, інші ж – розрізняють. На основі наведених нижче визначень радимо зробити свої висновки.

***Етнос** – сталий колектив людей, який склався в результаті природного розвитку на основі специфічних стереотипів свідомості й поведінки. Етнос існує як стійка система, що протиставляє себе усім іншим аналогічним колективам людей за принципом «ми – не ми», «свої – чужі» та ін.*

***Нація** – етносоціальна (не завжди кровнородина) спільність зі сформованою усталеною самосвідомістю своєї ідентичності (спільність історичної долі, психології й характеру, прихильність національним матеріальним і духовним цінностям, національній символіці, національно-екологічні почуття), а також (головним чином на етапі формування) територіально-мовною та економічною єдністю, яка в подальшому під впливом інтеграційних та міграційних процесів виявляє себе неоднозначно, нерідко своє визначальне значення, хоча аж ніяк не зникає.*

При з'ясуванні сутності понять «етнос» і «нація» радимо скористатися наведеними вище визначеннями, оскільки в них відсутня категоричність та єдиноправильність, а це надає додаткові можливості для розгортання дискусій на семінарських заняттях, повнішому з'ясуванню місця і ролі етнонаціональних спільностей як суб'єктів і об'єктів політики і, в решті-решт, відповісти на питання: чому за радянської доби національні спільності переважно розглядалися як об'єкти політики, недооцінювалося значення їх як суб'єктів політичних відносин.

Виходячи з того, що кожному типу соціоцивілізаційної еволюції людини (у даному випадку – етносу і нації) притаманні свої специфічні властивості (ознаки), проведіть їх аналіз і самостійно зробіть висновки. Наскільки правомірним, на Вашу думку, є твердження вітчизняних політологів про те, що нація – це не завжди етнос?

Проведений вище аналіз відкриває добрі перспективи для визначення місця і ролі етнічного і національного фактору в сучасних політичних процесах.

2. Розглядаючи друге питання, слід з'ясувати, як процес політизації впливає на поглиблення етнонаціональних відносин в Україні.

Оскільки етнонаціональні відносини презентують достатньо складну сферу суспільного буття, рекомендуємо розпочати вивчення цього питання з розкриття структури внутрішньо– і міжнаціональних відносин, їх ідеологічних засад (націоналізму та інтернаціоналізму) і основоположних політичних принципів (національної єдності і взаємодовір'я між націями).

Позаяк у руслі з'ясування сутності внутрішньо– і міжнаціональних взаємин знаходяться питання, пов'язані з вирішенням політичних проблем, таких як: здобуття незалежності, національного самовизначення, вибір державно-правових форм об'єднання, рівність прав націй, створення умов для вільного розвитку мов і культур, поєднання національних та інтернаціональних завдань тощо, радимо розкрити їх зміст і визначити найбільш оптимальні шляхи їх розв'язання.

3. Вивчення сутності етнонаціональної політики і практики втілення її в життя в сучасній Україні рекомендуємо розпочати із з'ясування особливостей національного розвитку. Серед них найважливішою є багатовікова залежність українців від сусідніх держав, результати якої і сьогодні продовжують справляти негативний вплив на процес націотворення.

Глибше з'ясувати зміст цієї особливості рекомендуємо через розкриття таких деструктивних явищ у сучасному політичному житті як: русифікація етнічних українців, деформація їх національної свідомості, комплекс меншовартості, неприродний, однак наявно існуючий політико-ідеологічний поділ українців на східняків і західників, тощо.

Розробка науково обґрунтованої етнонаціональної політики передбачає також і

врахування як позитивних рис українців (волелюбність, демократизм, розвинене почуття приватної власності та ін.), так і негативних (індивідуалізм, надмірна терпимість, тощо).

Рекомендуємо провести аналіз цих рис, оскільки він дає можливість краще зрозуміти національний характер українців, їх політичну поведінку не тільки в часи відсутності незалежної держави, але і сьогодні, особливо в періоди політичної кризи.

Оскільки важко собі уявити науково обґрунтовану етнонаціональну політику без заходів, котрі передбачали б розв'язання етнонаціональних суперечностей (між національним і інтернаціональним; між формальною рівністю всіх громадян, незалежно від етнічної належності і неоднаковими можливостями їх задоволення; між національною диференціацією і інтегративними тенденціями і т.д.) рекомендуємо їх ґрунтовний аналіз. При цьому зауважимо, що «зняття» цих суперечностей – найточніший вимір ефективності державного управління етнонаціональною сферою життя, забезпечення всім громадянам країни належних їм громадянських і політичних прав і недопущення міжнаціональних конфліктів.

При розгляді цього питання, звичайно ж, не слід абстрагуватися від загальних закономірностей етнічного і національного розвитку, згідно яких розгортаються процеси націотворення в усіх країнах, оскільки пізнання і використання останніх у суспільній практиці повинно лежати в основі будь-якої науково обґрунтованої національної політики.

У найзагальніших рисах етнонаціональну політику можна визначити як цілеспрямовану діяльність у сфері відносин між етнічними і національними спільнотами з метою поглиблення етнонаціональної єдності і взаємодовір'я між націями.

Самостійна робота

1. На основі літератури, що рекомендується, з'ясуйте зміст таких понять: етнос, народність, народ, нація, національні відносини, націоналізм, інтернаціоналізм, космополітизм, фашизм, расизм, сепаратизм, національний ренесанс.
2. Визначте причини деформації національного розвитку в Україні та зміст сучасної національної політики держави.

Теми рефератів та контрольних робіт

1. Національне питання: зміст, структура і принципи розв'язання.
2. Українська національна ідея: сутність, зміст, соціальне значення.
3. Український націоналізм в історичній ретроспективі.
4. Інтернаціоналізм і його сучасне розуміння.
5. Роль політики у вирішенні національних проблем.
6. Міжнаціональні конфлікти: причини виникнення та шляхи подолання.
7. Національна самосвідомість українців: сутність, основні рівні і фактори зростання.
8. Проблеми становлення й розвитку української нації.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бичко І., Римаренко Ю. Українська ідея (база формування) // Мала енциклопедія етнодержавознавства. – К., 1996.
2. Бойко Ю. Шлях націй. – Париж-Київ-Львів, 1992.
3. Варзар І. Етнічна спільність (етноісторична спільність, етнос) // Мала

енциклопедія етнодержавознавства. – К., 1996.

4. Геллнер Е. Націоналізм та ідеологія // Мала енциклопедія етнодержавознавства. – К., 1996.

5. Грабовський С., Ставрояні С., Шкляр Л. Нариси з історії українського державотворення. – К., 1995.

6. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть? – К., 1993.

7. Гумилев Л.Н. География этноса в исторический период. – Л., 1990.

8. Декларація прав національностей України // Інформаційний бюлетень Міністерства України у справах національностей, міграцій та культів. – 1995. – № 2.

9. Демчук П. Про «зло» націоналізму та «добро» інтернаціоналізму // Віче. – 1993. – № 5.

10. Донцов Д. Історія розвитку української державної ідеї. – К., 1991.

11. Етнонаціональний розвиток Укаїни. Терміни, визначення, персоналії / Від. ред. Ю.І. Римаренко, І.Ф. Курас. – К., 1993.

12. Кортунів О.В. Національне питання (форма і зміст) // Мала енциклопедія етнодержавознавства. – К., 1996.

13. Колодій А.І. Нація як суб'єкт політики. – Львів, 1997.

14. Конституція України. – К., 1996.

15. Кресіна І.О. Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси: (Етнополітичний аналіз): [Монографія]. – К.: Вища школа, 1998. – 392 с.

16. Майборода О.М. Формування української нації // Мала енциклопедія етнодержавознавства. – К., 1996.

17. Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри. Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія та практика / За ред. Ю. Римаренка. – К., 1998.

18. Михальченко М.І. Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи. – Дрогобич: ВФ «Відродження», 2004. – 488 с.

19. Михальченко М.І. Украинское общество: трансформация, модернизация или лимитроф Європи? – К.: Інститут соціології НАНУ, 201. – 440 с.

20. Михальченко М., Самчук З. Україна доби межичасся. Блиск та убозтво куртизанів. – К.: Видавнича фірма "Відродження", 1998. – 288 с.

21. Обушний М.І. Етнос і нація: проблеми ідентичності. – К., 1998.

22. Ребкало В., Обушний М., Майборода О. Етнонаціональні процеси в сучасній Україні. – К., 1996.

23. Резнік О. Політична самоідентифікація особистості за умов становлення громадянського суспільства. – К.: Інститут соціології НАН України, 2003. – 184 с.

24. Римаренко Ю.І. Національний розвій України. – К., 1995.

25. Рудницький С. Чому ми хочемо самостійної України? – Львів, 1994.

26. Смолій В.А., Гуржій О.І. Як і коли почала формуватися українська нація. – К., 1991.

27. Українська ідея: перші речники. – К., 1994.

28. Швед В. Етнонаціональна політика української держави // Мала енциклопедія етнодержавознавства. Від. ред. Ю. Римаренко. – К., 1996.

29. Шкляр Л.Є. Духовне життя етносу і нації // Життя етносу: соціокультурні нариси. – К., 1997.

30. Щербак Ю. Україна: виклик і вибір. Перспективи України в глобалізованому світі ХХІ століття. – К.: Дух і Літера, 2003. – 576 с.

Тема 7. ДЕМОКРАТІЯ В ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ СУСПІЛЬСТВА

1. Демократія та її основні форми. Сучасні концепції демократії.
2. Порівняльний аналіз сучасних систем політичної демократії.
3. Українська система демократії, витоки та перспективи розвитку.

Методичні рекомендації та практичні завдання

1. Проблеми демократії на сучасному рівні – це багатоманітність, складність, соціально-політичних процесів, які безпосередньо обумовлені реальною практикою. Розкрийте сутність демократії

Вивчаючи **перше питання**, з'ясуйте, що розуміється під демократією, які її витоки та історичні форми: зверніть увагу, що зараз воно використовується в декількох значеннях:

Демократія – це організація політичного і громадянського суспільства, яка забезпечує реальне народовладдя, засноване на повазі прав і свобод людини і громадянина.

Демократія – це влада народу, народовладдя, форма політичного, державного устрою, де визнається, що народ є джерелом влади, визначається його право приймати участь у вирішенні суспільних, державних питань, при визнанні принципів свободи, рівності та інших прав громадян, що передбачає введення правових гарантій і реалізацію їх у всіх сферах життя суспільства.

Дайте характеристику і проаналізуйте історичні етапи розвитку демократії:

- 1/. Демократія в античну епоху;
- 2/. Розвиток демократії в умовах середньовіччя;
- 3/. Демократія в період вільного підприємництва (капіталізму).

Проаналізуйте типи демократії, при цьому звернувши увагу на їх особливості (безпосередня і представницька).

Аналіз теоретичних концепцій демократії, її принципів та інститутів дає можливість розкрити сутнісні риси демократії як форми організації політичного суспільства. Сучасні концепції демократії так чи інакше сприймаються в якості основи теоретичного розуміння демократії як народовладдя. Але фахівці мають різні підходи в трактовці головних питань демократії. Тому необхідно:

- Дати визначення критеріїв демократії, їх розбіжності і порівняння.
 - Охарактеризувати типи концепцій демократії: ідентитарна і конкурентна.
 - Розкрити, як представлена конкурентна демократія у сучасних концепціях:
- 1/. Традиційно-ліберальна;
 - 2/. Плюралістична;
 - 3/. Елітарна;
 - 4/. Партиципаційна.

2. Порівняльний аналіз сучасних систем політичної демократії дає можливість з'ясувати як загальні, так і відмінні риси, становлення і розвитку демократії як форми організації політичної влади, управління і всього соціального процесу життєдіяльності людей.

Дайте характеристику і зробіть аналіз сучасних систем політичної демократії:

- 1/. Американська система;
- 2/. Британська система;
- 3/. Французька система;

4/. Соціал-демократична модель і демократія державного соціалізму.

З'ясуйте, чи може бути довільно замінена одна система демократії на іншу систему. Обґрунтуйте свою позицію.

3. Розглядаючи і досліджуючи **третє питання** щодо української системи демократії, слід зробити аналіз історико-культурних і соціально-політичних підстав і традицій в розвитку демократії, значення свободи і демократії в суспільно-політичному житті козацтва, революційно-демократичних та ліберально-демократичних ідей в політичній думці.

Проаналізуйте сучасний конституційний процес, розбудову і розвиток політичної системи, еволюцію інститутів парламентаризму та президентства в Україні, політичну культуру та її вплив на розвиток демократії.

Дайте власну оцінку подіям осені – зими 2004-2005 рр.

Самостійна робота

1. Використовуючи словники та рекомендовану літературу до теми, визначте зміст таких категорій: демократія, лібералізм, плюралізм, безпосередня і представницька демократія, права людини.
2. Прослідкуйте зміни антидемократичної і демократичної традиції мислення, починаючи від Платона.
3. Проаналізуйте вислів: «є ринок – є демократія, немає ринку – немає демократії».
4. Назвіть основні демократичні принципи. Як ви розумієте принцип прав меншості?
5. У якій формі може реалізуватися право на опозицію в сучасних умовах?

Теми рефератів та контрольних робіт

1. Різновиди традиційних форм демократії в історії українського суспільства.
2. Характеристика сучасної теорії демократії.
3. Права і свободи людини – основа демократичного характеру суспільства.
4. Позитивний зміст поняття демократії (Ш.-Л. Монтеск'є, Т. Гоббс, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо, І. Кант).
5. Демократичні принципи і демократичні процедури. Критерії розвитку демократії.
6. Політична відповідальність: сутність та функції.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Арон Р. Демократия и тоталитаризм. – М., 1993.
2. Бергер А.К. Политическая мысль древнегреческой демократии. – М., 1966.
3. Бердяев Н. Духовные основы русской революции: Философия неравенства / Собр. соч.: В 4 т. – М., 1989. – Т. 4.
4. Дай Т.Р., Зиглер Л.Х. Демократия для элиты: Введение в американскую политику. – М., 1989.
5. Даль Р. Введение в экономическую демократию. – М., 1991.
6. Демократія в Україні: минуле і сучасне. – К., 1993.
7. Ковалевський М. Происхождение современной демократии. – М., 1989. – Т. 1.

8. Ковлер А.И. Исторические формы демократии. – М., 1990.
9. Конституція України. – К., 1996.
10. Основы демократии и власти / Отв. ред. Г.С. Еськов. – М.: Изд-во «Союз», 1993. – 299 с.
11. Онови демократії: Навч. посібник для студентів вищих навч. закладів / Авт. кол.: М. Бессонова, О. Бірюков, С. Бондарчук та ін.; За заг. ред. А. Колодій. – К.: Вид-во «Ай Бі», 2002. – 684 с.
12. Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги. – К., 1994. – Т. 1-2.
13. Права людини. Міжнародні договори України: Декларації і документи. – 2-ге вид. – К., 1996.
14. Токвиль А. Демократия в Америке: Сравнительное исследование демократии США и Швейцарии. – К., 1960.
15. Франко І. Що таке соціалізм / Збір. творів у 50 тт. – К., 1966. – Т. 44.
16. Шумпетер Й. Капіталізм, соціалізм і демократія. – К., 1995.
17. Яворницький Д.Г. Історія запорізьких козаків в 3-х тт. – Львів, 1990.

Тема 8. ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА СУСПІЛЬСТВА.

1. Сутність, структура та функції політичних систем.
2. Порівняльний аналіз політичних систем зарубіжних країн.
3. Політична система сучасного українського суспільства.

Методичні рекомендації та практичні завдання

1. Вивчаючи **перше питання**, з'ясуєте, в чому суть політичної системи суспільства, причини її виникнення;

– даючи визначення поняття «політична система суспільства» як одного з основних понять політології, зверніть увагу на особливості різних концептуальних підходів;

– порівняйте такі найбільш поширені визначення політичної системи:

а) **Політичні системи** – це різні форми політичної поведінки як державних так і недержавних структур (Г. Алмонд);

б) **Політична система** – це складний комплекс державних інститутів, політичних партій, суспільних організацій, у рамках якого відбувається політичне життя суспільства і здійснюється державна і суспільна влада (Ф. Бурлацький, А. Галкін);

в) **Політична система** – це сукупність політичних інститутів, громадських структур, норм і цінностей, а також їх взаємодії, в яких реалізується політична влада і здійснюється політичний вплив (С.А. Губерський).

– найдіть визначення сутності політичної системи суспільства за Т. Парсонсом, Д. Істоном. Порівняйте ці визначення з вищезазначеними.

Розкрийте структуру політичної системи, одночасно аналізуючи кожний елемент цієї структури окремо і специфічні взаємодії і взаємозв'язок цих елементів:

- 1/. політичні відносини;
- 2/. політична діяльність;
- 3/. політична організація суспільства: а) держава та її установа; б) політичні партії, громадсько-політичні організації та рухи; в) трудові колективи з своїми

органами самоврядування.

4/. політична свідомість і політична культура;

5/. політичні і правові норми;

6/. засоби масової інформації.

Проаналізуйте погляди на структуру політичної системи західних та російських вчених.

Проаналізуйте функції політичної системи як певної системної якості суспільства:

1/. визначення цілей і завдань суспільства;

2/. мобілізація ресурсів;

3/. владно-політична інтеграція суспільства;

4/. регулювання режиму соціально-політичної діяльності;

5/. легітимізація.

Проаналізуйте інші точки зору щодо функцій політичних систем (наприклад, підхід до функцій політичних систем Г. Алмонда і Дж. Пауелла), а також до питання типології політичних систем.

Зверніть увагу на класифікацію політичних систем.

2. Вивчаючи друге питання, слід визначити, яка типологія політичних систем бралась за основу в порівняльному аналізі політичних систем:

– якщо брати за основу типологію, запропоновану Ж. Блонделем, яка спирається на зміст та форми управління, то політичні системи суспільства поділяються на п'ять типів: а) ліберальні демократії з опорою на лібералізм у прийнятті державних рішень; б) комуністичні системи з пріоритетом рівності соціальних благ і зневагою до ліберальних засобів їх досягнення; в) традиційні політичні системи, управління якими здійснюється олігархіями з досить нерівномірним розподілом соціальних благ; г) політичні системи, які переживають період становлення, в країнах, де існують авторитарні засоби правління; д) авторитарно-консервативні політичні системи, мета яких – збереження соціальної та економічної нерівності самими дієвими засобами.

– якщо брати за основу типологію, запропоновану Г. Алмондом, яка спирається на відмінність політичних культур, то політичні системи суспільства поділяються на чотири типи: а) англо-американська політична система; б) континентально-європейська політична система; в) доіндустріальна політична система; г) політична система тоталітарного типу.

– якщо брати за основу марксистську типологію, яка спирається на класовий характер суспільства, економічний його базис і є відповідною щодо суспільно-політичних формацій, то політичні системи суспільства поділяються на: рабовласницьку, феодалну, буржуазну і соціалістичну.

– якщо брати за основу типологію, яка спирається на характеристики політичних режимів, то політичні системи суспільства поділяються на: демократичну, авторитарну і тоталітарну.

Після того, як визначено типологію політичних систем, оберіть декілька країн для порівняльного аналізу (однотипних або, навпаки, різнотипних) і проведіть всебічний аналіз кожного структурного елементу політичної системи цих країн окремо і в порівнянні з іншими.

3. Вивчаючи третє питання, перш за все, з'ясуйте, чим визначаються крайні віхи політичної системи сучасного українського суспільства.

Проаналізуйте сучасний стан усіх підсистем українського суспільства (економічної, політичної, соціальної, міжнародної та ін.)

Проаналізуйте основні напрямки і перспективи формування нової політичної системи України, виходячи з глибокого і всебічного аналізу всіх структурних елементів політичної системи (починаючи з аналізу політичних відносин і завершуючи аналізом засобів масової інформації)

Завершуючи аналіз політичної системи сучасного українського суспільства, слід розглянути основні положення Конституції України, що закріплюють процес формування нової політичної системи, перспективи втілення цих положень у життя.

Які положення адміністративної реформи, на Ваш погляд, заслуговують першочергового втілення в політичне життя суспільства?

Самостійна робота

1. З'ясуйте суть таких категорій та понять: політична система, політичні інститути, функції політичної системи.
2. Розробіть схему політичної системи суспільства.
3. Як впливає бюрократія на функціонування політичної системи суспільства?
4. Яке місце займає церква в державі і як вона впливає на функціонування політичної системи?

Теми рефератів та контрольних робіт

1. Основні елементи політичної системи суспільства, їх роль та функції.
2. Стабілізуючі фактори функціонування політичної системи.
3. Порівняльний аналіз політичної системи за проектом Конституції гетьмана Пилипа Орлика та Української Народної Республіки.
4. Політична система України за чинною Конституцією.
5. Політична система як механізм функціонування владних відносин у суспільстві.
6. Механізм функціонування політичної системи суспільства.
7. Конституційні засади сучасної політичної системи України.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Борисов В.К. Теория политических систем. – М., 1991.
2. Бурлацкий Ф.М., Галкин А.А. Современный Левиафан: очерки политической социологии капитализма. – М., 1985.
3. Дюверже М. Политические институты и конституционное право // Антология мировой политической мысли. В 5-ти тт. – М., 1997. – Т. 2.
4. Истон Д. Категории системного анализа политики // Антология мировой политической мысли. В 5-ти тт. – М., 1997. – Т. 2.
5. Каменская Г.В., Радионов А.Н. Политические системы современности: Учеб. пособие. – М., 1994.
6. Конституційні акти України 1917-1920 // Невідомі конституції України. – К., 1996.
7. Конституція України. – К., 1996.
8. Политическая система США: Актуальные измерения. – М.: Наука, 2000. – 286 с.
9. Шаповал В.Н. Зарубіжний парламентаризм. – К., 1993.
10. Шаповал В.Н. Вищі органи сучасної держави. Порівняльний аналіз. – К.,

1995.

11. Чарльз Ф. Эндрейн. Сравнительный анализ политических систем. Эффективность осуществления политического курса и социальные преобразования. Пер. с англ. – М.: Издательский дом «ИНФРА-М», Изд-во «Весь Мир», 2000. – 320 с.

Тема 9. ДЕРЖАВА ЯК ГОЛОВНА ІНСТИТУЦІЯ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ

1. Походження держави, її сутність та функції.
2. Форми державного правління і державного устрою.
3. Політичні режими: типологія та загальна характеристика.

Методичні рекомендації та практичні завдання:

1. Логіка розкриття **першого питання** вимагає, насамперед, з'ясувати, що розуміється під поняттям «держава». Проблема визначення даного поняття міститься не лише у складності чіткого окреслення суто державних (не соціальних, юридичних чи політичних) феноменів, але і в історичній мінливості форм суспільного співжиття, зокрема, і державних форм. Отже, дати визначення «державі», а значить охарактеризувати її сутнісне, можна лише вичленувавши інваріантні (незмінні) структури за всіх історичних форм «державності» й на підставі аналізу теорій походження держави. Ці методологічні зауваження допоможуть збагнути й узагальнити висновки, отримані в результаті розв'язання наступних практичних завдань.

Політичними мислителями різних історичних епох було розроблено багато теорій походження та сутності держави. Охарактеризуйте сутнісні особливості запропонованих концепцій, представлених у наступній класифікації:

- патріархальна теорія (Р. Філмер);
- географічного детермінізму (Л. Мечников, С. Хантінгтон)
- теорія насильства (Е. Дюринг, Л. Гумплович);
- теорія суспільного договору чи конвенціональна теорія держави (Г. Гроцій, Т. Гоббс, Дж. Локк, Б. Спіноза, Ж.-Ж. Руссо, І. Кант);
- соціально-економічна (К. Маркс, Ф. Енгельс);
- органічна (Платон, Дж. Фортеск'ю, Г. Спенсер, А. Шефле, Д. Ворм);
- психологічна (Ж. Бюрдо).

В історії становлення та розвитку держави можна виділити два етапи, які фіксують кардинальні зміни в структурі взаємин держави та особи, це – **традиційний** та **конституційний**. За традиційного типу – існують стихійно сформовані та інституційно неокреслені межі державної влади; функціонування державної організації відбувається за принципами природного, традиційного права (неписаних законів). Конституційна держава – об'єкт свідомого, цілеспрямованого формоутворення з юридично фіксованими нормами права (писаного закону) як загального регулятивного принципу співжиття. Розуміння даної тези потребує чіткого усвідомлення різниці між правом і законом. З'ясуйте дану відмінність, а також зверніть увагу на джерела права та закону.

Колективне життя людей має декілька історичних форм спільностей. Пропонуємо з'ясувати особливості та відмінності наступних додержавних спільнот: родова спільнота (матріархальна та патріархальна форми); сусідська та родо-племінна спільноти;

Держава – пізня форма соціальності, проте не менш різномірна у своїх видових

характеристиках. Прослідкуйте її генезу від «полісної» держави (ототожнення держави і суспільства) до «мінімальної держави» сучасного неолібералізму. Тобто від держави – «поглиначка» суспільства (з широким обсягом функціональних обов'язків держави щодо суспільства) до держави – «нічного сторожа» з мінімальними управлінськими функціями по відношенню до суспільства.

Сутність даного процесу – демаркації суспільства та держави можна чітко уявити, вдавшись до історичної ретроспекції теорій держави. Зверніть увагу на те, як поступово від «держави-суспільства» (античний поліс) та «держави – «Левіафана» виокремлюються самодостатні та автономні царини суспільного життя: *церква* («Богу – Богові, кесарю – кесареви»), *економіка* (ліберальна парадигма ринкової економіки) і, врешті, *суспільство* (концепції відкритого та громадянського суспільства). Зверніть увагу на основні ознаки та властивості держави.

Структуру держави можна розглянути за двома принципами: розподілом влади (законодавча, виконавча і судова) та здійснюваних функцій. Функції держави поділяються на внутрішні та зовнішні. Проаналізуйте їх:

Внутрішні: встановлення безпеки та правопорядку, адміністративно-економічне регулювання, здійснення судочинства, створення фінансово-банкової системи, стягнення податків, налагодження зв'язку і забезпечення освіти, культури та інформації.

Зовнішні: налагодження міждержавних відносин, забезпечення системи захисту державних кордонів, суверенітету та цілісності території.

2. Вивчаючи **друге питання** потрібно пам'ятати, що будь-яке визначення «держави» необхідно базується на сукупності трьох основних атрибутів: це – народ, влада і територія. Зіставте два запропоновані визначення «держави»:

«Держава – спільність людей, що представляється і організовується органом вищої влади, яка проживає на певній території».

«Держава – це основна форма політичної інтеграції суспільства на строго окресленій географічній території, що підлягає певному типу політичного панування».

Специфіка державного правління і державного устрою залежить від форм, у які трансформуються ці атрибути державності: *народ, влада, територія*. Залежно від домінування того чи іншого типу влади (приватна, приватно-правова, публічна) можна виокремити такі **форми державного правління**: приватна влада (самовладдя) – **монархія**; приватно-правова влада – **конституційна монархія**; публічна влада (правова держава) – **республіка**. *Територія* лежить у підґрунті **типології державних устроїв**: **унітарна** держава (цілісна територія), **федеративна** (з різним ступенем автономності територій) та **конфедеративна** (асоціація суверенних територій).

Прослідкуйте на прикладі політичних концепцій держави Платона, Аристотеля, Н. Макіавеллі, Т. Гоббса, Дж. Локка, Ш.-Л. Монтеск'є питання типології форм державного правління. Зупиніться на аналізі трансформації тричленної типології форм державного правління (монархія, аристократія, демократія) у двочленну конструкцію (монархія, республіка).

У свою чергу монархія та республіка також поділяються на декілька видів. Який поділ існує всередині кожної з форм державного правління та в чому виявляється їх специфіка? Наведіть приклади та прокоментуйте їх.

Форма державного устрою являє собою «територіально-організаційну структуру держави, яка визначає порядок поділу країни на складники (штати, провінції, землі, кантони, краї тощо), їх правовий статус, порядок відносин центральних і периферійних органів влади».

З'ясуйте особливості унітарного устрою та його типів (залежно від ступеня централізації влади), проведіть чітке розмежування ознак федерації та конфедерації.

Дайте різнобічну характеристику форми державного устрою сучасної України.

3. Політичний режим відповідає на питання, як і якими способами та методами втілюється влада в державі. Це формально і юридично не фіксована форма державного співжиття. Проте це не стало на заваді виробленню типології політичних режимів, яка має такий вигляд: **демократія, авторитаризм, тоталітаризм.**

Виявіть спільні та особливі риси тоталітарного та авторитарного режимів. Проаналізуйте фашизм і комунізм як різновиди тоталітарного режиму.

Розкрийте суть такої риси демократичного режиму, яка полягає у формальному визнанні народу джерелом влади в державі.

Проаналізуйте інші характерні ознаки сучасної демократії.

Визначте відмінності між демократією ліберальною, колективістською, плюралістичною, репрезентативною та партиципаторною.

Самостійна робота

1. Визначте зміст таких основних категорій та понять: суверенітет, конституція, тиранія, олігархія, анархія, диктатура, абсолютизм, деспотизм, імперія.
2. З'ясуйте, в чому полягає проблема етатизації та деетатизації суспільного життя.
3. Розкрийте зміст понять соціальної та правової держави. Подумайте, чи є вирішеною проблема узгодження дихотомічних принципів соціальної та правової держави?
4. Прослідкуйте, як у творчості українських політичних мислителів була представлена проблема запровадження того чи того державного устрою на Україні. Проаналізуйте їх аргументи.

Теми рефератів та контрольних робіт:

1. Держава в політичній системі суспільства.
2. Ідеальна держава Платона. Елементи соціальної утопії.
3. Типологія форм «конституції» держави (форм державного правління) в «Політиці» Аристотеля.
4. Концепція «автономії політики» Н. Макіавеллі.
5. Т. Гоббс та Дж. Локк: два погляди на «договірний» характер походження держави.
6. Розподіл трьох гілок влади державного правління (законодавчої, виконавчої та судової) як головний стримуючий принцип зловживання владою в теорії Ш.-Л. Монтеск'є.
7. І. Кант і Г. В. Ф. Гегель про природу правової держави.
8. Ідеї територіального устрою України в федералістській концепції М. Грушевського.
9. «Націократична» версія державного будівництва Миколи Сціборського.
10. Класифікація методів державної організації за класократичною версією В. Липинського.
11. Порівняльний аналіз політичних режимів.
12. Унітарний державний устрій та його втілення в Україні.
13. Шляхи трансформації тоталітарних та авторитарних режимів у посткомуністичну добу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Аристотель. Политика // Собр. соч. – М., 1990. – Т. 4.
2. Боден Ж. Шесть книг о государстве // Антология мировой философии: В 4 тт. – М., 1970. – Т. 2.
3. Гегель Г. Философия права. – М., 1990.
4. Грушевський М. Якої ми хочемо автономії і федерації // Вибрані праці. – Нью-Йорк, 1960.
5. Ильин В.В. Политология: Учебник для вузов. – М., 1999.
6. Кант И. Метафизика права. – М., 1990.
7. Козловски П. Общество и государство: неизбежный дуализм. – М., 1998.
8. Липинський В. Листи до братів-хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму. – Київ, Філадельфія, 1995.
9. Локк Дж. Два трактата о правлении // Соч. в 3 т., – М., 1987. – Т. 3.
10. Макиавелли Н. Государь. – М., 1990.
11. Монтескье Ш. О духе законов // Избр. произв., – М., 1955.
12. Платон. Собр. соч. в 4 т., – М., 1994. – Т. 3-4.
13. Поппер К. Открытое общество и его враги. – М., 1992. – Т. 2.
14. Рябов С.П. Політологічна теорія держави. – К., 1996.
15. Сціборський М. Націократія. Друге видання. – Прага, –942.
16. Українська державність у ХХ столітті. Історико-політологічний аналіз. – К., 1996.
17. Цыганов А.П. Современные политические режимы: структура, типология, динамика: Учебное пособие. – М., 1995.

Тема 10. СОЦІАЛЬНА, ПРАВОВА ДЕРЖАВА ТА ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО.

1. Сутність та основні характеристики правової держави.
2. Держава і громадянське суспільство.
3. Соціальна держава: необхідність та умови її побудови.
4. Становлення та розвиток правової соціальної держави та громадянського суспільства в Україні.

Методичні рекомендації та практичні завдання

1. Дослідження питання слід розпочати з періоду античності, коли відбувається зародження ідей правової держави. Ідеї політичної етики, цілей держави, політичного устрою, природного права пов'язані з іменами Платона, Аристотеля, Полібія, Цицерона.

Суттєвий внесок в розвиток політичної думки внесла епоха середньовіччя. Саме цьому періоду ми завдячуємо виникненню таких понять, як парламент, суд присяжних, міське самоврядування та ін. Починаючи з епохи Нового часу, теорія правової держави суттєво доповнюється та поглиблюється ідеєю прав людини (Дж. Локк), народного суверенітету (Ж.-Ж. Руссо), теорією поділу влади (Ш.-Л. Монтеск'є). Німецька класична філософія в особі І. Канта, І. Фіште, Г. Гегеля, Р. Молля, О. Бера завершує формування основних ознак правової держави.

Далі слід визначити та охарактеризувати основні ознаки правової держави

Необхідно звернути особливу увагу на основні інститути правової держави:

- конституційна державність;
- плюралістична структура політичних відносин;

- державна монополія на владу;
- інституційований зворотній зв'язок з суспільною думкою;
- процесійна формальна і матеріальна раціоналізація держави;
- захист інтересів перед державною владою і судовий контроль над діяльністю держави, що мають забезпечувати її зв'язок з правом.

2. Дослідження другого питання слід розпочати з аналізу поняття громадянського суспільства. Для цього варто ознайомитися з історією виникнення та становлення ідеї громадянського суспільства. Ідеї громадянського суспільства можна знайти ще в античності в творах Аристотеля та Цицерона. Н. Макіавеллі висловлює думки, що в суспільстві існують інтереси не лише держави. Т. Гоббс та Дж. Локк вперше використовують термін «громадянське суспільство». Г. Гегель доводить самостійність цього поняття та явища.

Далі слід розглянути умови, при яких можливе становлення громадянського суспільства. Визначити взаємозалежність громадянського суспільства і правової держави.

Проаналізуйте основні характеристики взаємовідносин громадянського суспільства і держави.

Назвіть головні ознаки та сучасні концепції громадянського суспільства.

3. Розпочинати дослідження третього питання слід з визначення соціальної держави. Необхідно відзначити взаємозв'язок соціальної держави з правовою державою та громадянським суспільством, точніше з рівнем їх розвитку. Саме правова держава та громадянське суспільство є основою для творення соціальної держави, тому свого поширення соціальна держава набула лише в другій половині ХХ ст., коли з'явилися відповідні умови. Варто відзначити, що існують декілька моделей соціальної держави: скандинавська, німецька, американська та ін. Всі вони різняться за своїми специфічними особливостями, але існують загальні принципи і закони, за якими твориться соціальна держава. Простежте основні ознаки соціальної держави та зверніть увагу на функції соціальної держави:

- забезпечення економічної стабільності;
- спрямування ринкових сил на захист громадян від стихійної випадковості;
- перерозподіл доходів між різними соціальними верствами суспільства.

4. З'ясувавши сутність поняття правової держави, громадянського суспільства, та соціальної держави, потрібно прослідкувати становлення та розвиток вищезазначених понять та явищ в політичній думці України.

Ідеї правової держави та громадянського суспільства ми знаходимо в творах С. Оріховського, П. Орлика, Т. Шевченка, М. Костомарова, М. Драгоманова, І. Франка, Л. Українки, М. Грушевського, Б. Кістяковського та інших. Період комуністичного режиму потребував інших цінностей, хоча елементи правової держави, громадянського суспільства та соціальної держави мали місце в дещо специфічному вигляді. З проголошенням незалежності української держави та початку процесу демократичних перетворень ці проблеми потребують подальшої розробки.

Зверніть увагу на особливості національних демократичних процесів. Певні інститути і процеси водночас належать і до громадянського суспільства і до правової держави. Вони виконують роль зв'язки між ними і мають вирішальне значення щодо стабілізації суспільства. До таких структур відносять: політичні партії, об'єднання, клуби, засоби масової інформації, механізми виборчого процесу, політичну культуру тощо. Подальший розвиток відносин суспільства і держави є гарантією того, що суспільство

стане громадянським, а держава – демократичною.

Самостійна робота

1. Визначте зміст таких категорій та понять: правова держава, соціальна держава, громадянське суспільство, виконавча, законодавча, судова влади, право, закон, референдум, суверенітет народу, змішана економіка.
2. Проаналізуйте можливість співіснування правової і соціальної держави.
3. Порівняйте основні ознаки правової держави, громадянського суспільства, соціальної держави з конституційними положеннями української держави та сучасними реаліями.

Теми рефератів та контрольних робіт

1. Громадянське суспільство і правова держава як атрибути демократичного розвитку суспільства.
2. Ідея правової держави в історії світової політичної думки.
3. Обґрунтування концепції громадянського суспільства в роботі Гегеля «Філософія права».
4. Принципи розподілу «влади», його необхідність і механізм реалізації.
5. Стабільність в суспільстві як показник узгодженості між владою держави і владою права.
6. Форми державного правління і громадянське суспільство.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Базовкін Т., Кремінь В. Партії та громадянські об'єднання України. – К., 1994.
2. Боннар А. Греческая цивилизация. От Иллиады до Парфенона. – М., 1992.
3. Бурдые П. Социология политики. – М., 1993.
4. Вебер М. Политика как призвание и профессия // Избр. произв. – М., 1990
5. Декларація про державний суверенітет України. – К., 1991.
6. Дорошенко Д. Нарис історії України: У 2 т. – К., 1992.
7. Маланюк Є. Нариси з історії нашої культури. – К., 1992.
8. Мамут Л. Этатизм и анархизм как типы политического сознания. Домарксистский период. – М., 1989.
9. Маркс К. Конспект книги М. Бакунина «Государственность и анархия»// Маркс К., Энгельс Ф. Соч. – 2-е изд. – Т. 18.
10. Романюк О.Г. Суспільство, влада, політика. – Харків, 1993.
11. Сиренко В.Ф. Интересы – власть – управление. – К., 1991.
12. Тоффлер О. Смещение власти: знание, богатство и принуждение на пороге XXI века. – М., 1991.

Тема 11. ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ ТА ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНІ ОБ'ЄДНАННЯ

1. Генеза політичних партій і громадсько-політичних об'єднань і їх сучасна класифікація.
2. Партійні системи і їх типологія.
3. Формування політичних партій і партійної системи в Україні.

Методичні рекомендації та практичні завдання

1. При вивченні першого питання головна увага повинна бути зосереджена на висвітленні еволюцій політичних партій і громадсько-політичних об'єднань.

У цьому контексті показовою є еволюція політичних партій – від аморфних, з нестійкою структурою політичних тимчасових аристократичних угруповань (у Римі сенат поділявся на частини за інтересами на базі однієї соціальної верстви – партії Цезаря, Марія, Сулли та ін.), через політичні клуби епохи середньовіччя (в яких брали участь вищі соціальні верстви – дворяни, заможні міські жителі) і парламентські партії періоду буржуазних революцій (головним завданням яких була організація виборів у парламент і його функціонування) аж до виникнення у другій половині XIX ст. масових партій. Головним призначенням останніх була не тільки робота в парламенті, але і за його стінами, в широких масах, з використанням різних засобів пропаганди.

Організація Об'єднаних націй (ООН) проголосила право на об'єднання громадян невід'ємною частиною прав громадянина. Це положення зафіксоване в загальній декларації прав людини і закріплене в конституціях більшості країн світу, в тому числі в Конституції України.

Сьогодні існує безліч міжнародних, регіональних і локальних добровільних об'єднань громадян, що виникли як результат вільного і свідомого волевиявлення людей на основі спільності інтересів.

Розкриваючи цю тенденцію, слід звернути увагу на те, що останнім часом багато західних політологів ставить питання так: чи не пора взагалі перейти від партій до громадських орієнтацій та рухів, які не претендують на владу, а практично реалізують у своїй діяльності інтереси тих чи інших соціальних груп?

При вивченні цього питання з'ясуйте внутрішню будову політичної партії і громадсько-політичного об'єднання, форми і методи їх діяльності на політичній арені держави. Такий аналіз дає можливість глибше усвідомити функціональну роль цих політичних об'єднань, визначити головні критерії, за якими найдоцільніше провести їх класифікацію і з'ясування відмінностей між цими суб'єктами політичного процесу.

При класифікації політичних партій, зокрема, рекомендуємо скористатися традиційно найбільш вживаними для цього критеріями (ознаками): ідеологічна основа; тип організаційної структури; соціальна база; місце в політичній системі.

Оскільки для класифікації громадсько-політичних об'єднань і рухів можна використати ще більш широкий спектр критеріїв (ознак), доцільно скористатися універсальною їх типологією, яку запропонував Е. Гідденс. Згідно з його класифікацією громадсько-політичні об'єднання і рухи типологізуються так:

- трансформаційні (це ті, діяльність яких спрямована на радикальні зміни в суспільстві);
- реформаційні (ті, що пов'язані з певними перетвореннями лише деяких сторін суспільства);
- порятунку (ті, що спрямовані на звільнення людей від недоліків, які розцінюються як гріховні);
- альтернативні (це ті, що спрямовані на досягнення часткових індивідуальних змін).

При цьому зауважимо, що класифікація громадсько-політичних рухів запропонована Е. Гідденсом не є загальновизначальною, однак вона створює відповідні передумови для пошуків вихідних принципів типологізації сучасних громадсько-політичних об'єднань і рухів, для діяльності яких характерні такі риси, як багатоваріантність і розмаїтість. Громадсько-політичні об'єднання відіграють важливу роль у структуруванні політичної системи, формуванні і поновленні еліти, захисті інтересів громадян, їх залученні до формування державної політики тощо. Громадсько-політичні об'єднання виконують важливу індикативну функцію, наприклад, засвідчує

невдоволення громадян своїм матеріальним, соціальним, політичним або духовним станом.

2. Вивчення другого питання рекомендуємо розпочати із з'ясування сутності партійної системи. Оскільки загальноприйнятого її визначення поки що немає, радимо скористатися нижче наведеною дефініцією, згідно якої партійна система розглядається як система відносин співробітництва та суперництва між існуючими у конкретному суспільстві політичними партіями. Взявши «за основу» таке визначення, можна приступити до вивчення типів партійних систем.

Класифікація останніх може проводитися за різними критеріями. Найпоширенішою є типологія наявних сьогодні у світі партійних систем за кількісним критерієм: однопартійна, двопартійна і багатопартійна. Типологізувати партійні системи за кількісним критерієм, вочевидь, не складає особливої проблеми. І все ж, з'ясування багатопартійної системи уявляється більш складнішим за інші. Тому рекомендуємо розкрити сутність багатопартійності, звернувши при цьому увагу на те, що багатопартійність є найхарактернішою ознакою політичного розвитку більшості демократичних країн, серед яких Україна намагається посісти належне їй місце.

Хоча, вищенаведене твердження потребує уточнення, оскільки сама по собі багатопартійність не є гарантом демократії, позаяк є немало країн з багатопартійними системами, але політичні режими в них залишаються диктаторськими. Однак, не можна заперечувати того, що все ж таки багатопартійність створює певну систему протизваг, яка позитивно впливає на різні аспекти політичного життя, зокрема, певною мірою перешкоджає розгортанню антидемократичних тенденцій (узурпації урядом функцій парламенту, зростаючої корупції службовців на різних ешелонах влади, виступає гальмом установлення прямих зв'язків і зрощення державного апарату з бізнесом тощо.).

Поряд з класифікацією партійних систем за кількісними критеріями використовуються й інші ознаки, а саме: ідеолого-політичні (ліві, праві, центристські, право-і лівоцентристські, ліберальні, марксистські, соціал-демократичні, консервативні, націоналістичні тощо), загальносистемні (поляризовані (біполярні), багатомірні, атомізовані, наднаціональні, загальнонаціональні, локальні, регіональні, альтернативні та неальтернативні тощо).

При цьому слід мати на увазі, що поділ за ідеолого-політичними та загальносистемними критеріями є дещо умовним, однак і він, як і будь-яка інша типологія, застосовується лише у пізнавальних цілях і не повинен абсолютизуватись та догматизуватись.

3. Розгляд третього питання радимо розпочати з історії виникнення і діяльності перших політичних партій в Україні в кінці XIX – поч. XX ст. Саме в цей час на політичну арену виходять дві безкомпромісні ідеологічні сили – націоналізм і соціалізм. Останні і справили визначальний вплив на формування політичних партій в Україні. На Галичині діяли Радикальна партія (1890), національно-демократична (1899), Соціал-демократична (1899), Католицько-руський Союз (1899), в Наддніпрянщині у 1900 р. була утворена Революційна українська партія, яка діяла підпільно. При цьому слід звернути увагу, що РУП стала першою організованою спробою українського руху виступити на політичній арені Росії під прапором незалежності. Згодом подібні організації виникли у Києві, Полтаві, Прилуках, Катеринославі та ін.

Далі рекомендуємо зробити аналіз процесу формування політичних партій в Україні у перші роки після жовтневих подій 1917 року в Росії. Для класифікації утворених на землях Наддніпрянщини партій і партійних систем радимо скористатися загальносистемними критеріями. Згідно їх класифікацій утворену партійну систему України цього періоду можна поділити на три типи: партії-філії російських партій (РКП (б) (кадети, октябристи, есери); партії національних меншин-єврейські, польські та

ін.; національні українські партії – Українська соціал-демократична партія, Українська партія соціалістів-революціонерів (боротьбисти), Українська народна партія тощо. Для поділу партійної системи, що з'явилося на теренах Західної України у 20-30-ті роки ХХ ст., радимо застосувати ідеолого-політичні критерії, а саме – ліві, праві, центристи.

Здається, що такий аналіз дасть можливість глибше з'ясувати не тільки об'єктивні умови, в яких проходив процес формування політичних партій, але й краще зрозуміти політико-ідеологічну різновекторність, а отже і головне тогочасне їх призначення.

Встановлення радянської влади в Україні одночасно стало кінцем багатопартійності і утвердження безроздільного панування однієї партії – КПРС. У масовій свідомості під партією розумілися райком, обкоми, а то й ще вужче – бюро на чолі з “першим” і штатний апарат комітету. Такий стан не міг не викликати супротив національно-свідомих українців і створення ними різного роду соціально-політичних угруповань протесту.

Далі слід проаналізувати місце і роль дисидентського руху, створених у 60-80 роки альтернативних КПРС партійних груп в процесі політизації українського суспільства. Проголошення незалежності України надало могутній імпульс легальному розгортанню процесу становлення багатопартійності.

Нині в Україні функціонує майже 100 партій різної політичної орієнтації. Тому для сучасної партійної системи України характерна атомістичність, якій притаманні такі риси як нестабільність і неефективність. Доцільно при розгляді цього питання провести аналіз цих рис і уяснити, як вони проявляються в умовах поглиблення кризових явищ в суспільно-політичному житті України.

Завершуючи розгляд третього питання, слід акцентувати увагу на тому, що атомістичні партійні системи явище не суто українське. Для держав перехідного стану такі системи є більше правило, ніж виключення. Тому є впевненість у тому, що нинішня атомізована партійна система України поступово буде трансформуватися в одну із стабільних і ефективних прогресивних партійних систем. Стверджувати протилежне вище сказаному немає будь-яких вагомих підстав, оскільки у політичному спектрі України більшість політичних партій займають центристські позиції і ставлять своєю ціллю побудову демократичної правової держави, основаної на ринкових відносинах, виступають на рівноправність різних форм власності, політичний плюралізм.

Самостійна робота

1. З'ясуйте зміст таких основних категорій та понять: партія, політична партія, масова партія, кадрова партія, функції партії, партійна система, однопартійна система, коаліція партій, партійні фракції.
2. Зробіть класифікацію сучасних політичних партій в Україні.
3. Проведіть аналіз діяльності найбільш впливових масових громадських організацій і рухів у сучасному світі.
4. Проаналізуйте нові тенденції в еволюції сучасних політичних партій.
5. Визначте, які партії чи коаліції в Україні входять до центристського блоку.
6. Які партії в сучасній Україні підпадають під класифікацію французького політолога М. Дюверже?
7. На основі аналізу ознак, притаманних політичним партіям і суспільно-політичним організаціям та рухам, визначте, чим останні відрізняються від політичних партій.

Теми рефератів та контрольних робіт

1. Походження політичних партій.
2. Базові характеристики політичних партій.

3. Типологія політичних партій і рухів.
4. Класифікація сучасних політичних партій України.
5. Проблеми становлення багатопартійності в Україні.
6. Типи партійних систем, їх роль у політичному житті суспільства.
7. Нові соціальні рухи і їх роль в політичному житті суспільства.
8. Нетрадиційні форми політичної активності в сучасному світі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Абрамов Ю.К. Американская партийная модель // США: экономика, политика, идеология. – 1992. – № 2.
2. Базовкін Є., Кремень В. Партії та громадські об'єднання України. – К., 1994.
3. Білоус А.О. Політичні об'єднання України. – К., 1993.
4. Васильев М.И. Партии, движения, политические силы – попытка деконструкции // Полис. – 1992. – № 5-6.
5. Вебер М. Политика как призвание и профессия // Избр. произв. – М., 1990.
6. Висоцький О. Соціал-демократи в сучасній Україні: досвід політичної опозиції // Політологічні читання. – 1995. – № 1.
7. Дюверже М. Однопартійність / Уривок з книги французького політолога «Політичні партії» // Політика. – 1990. – № 6-7; 1998. – № 1.
8. Литвин В. Молодіжні громадсько-політичні організації // Політика і час. – 1993. – № 3.
9. Михельс Р. Социология политической партии в условиях демократии // Диалог. – 1990. – № 5, 9; 1991. – № 4.
10. Овчаренко П. Ілюзорність української багатопартійності / Доповіді міжнародного експертного клубу «Політична думка». – К., 1995.
11. Острогорский М.Я. Демократия и политические партии. В 2-х т. – М., 1930.
12. Політичні партії України / За ред. В. Якушика. – К., 1996.
13. Політичні партії в демократичному суспільстві. – К., 1997.
14. Пуфлер Е. Партійна система незалежної України: Особливості формування, тенденції подальшої трансформації. – К., 1997.
15. Шмачкова Т.В. Мир политических партий // Полис. – 1992. – № 1-2.
16. Яблонський В. Сучасні політичні партії України. – К., 1996.

Тема 12. ПОЛІТИЧНИЙ ПРОЦЕС

1. Зміст і структура політичного процесу.
2. Політична поведінка та політична діяльність громадян.
3. Політичні вибори і виборчі системи.

Методичні рекомендації та практичні завдання

1. *Політичний процес – одна із базових категорій політології, що характеризує динамічність політичного життя, його складну структуру як результат багатогранної діяльності суб'єктів політики, спрямованої на реалізацію соціальних інтересів і потреб за допомогою влади.*

Слід звернути увагу, що складність політичного процесу обумовлює і різноманітність підходів до його визначення, але серед основних чинників політичного процесу відзначають сукупність дій інституціоналізованих та неінституціоналізованих суб'єктів по здійсненню своїх специфічних функцій у сфері владних відносин.

Характеризуючи зміст політичного процесу, акцентуйте увагу на тому, що він детермінується багатьма факторами і включає в себе різні за масштабами дії і відносини,

локальні взаємодії суб'єктів, організацій та інституцій по відношенню до влади. Ці дії можуть бути спрямовані на підтримку існуючого стану політичної системи, її розвиток відповідно до вимог часу чи занепад наявної політичної системи.

Зміст політичного процесу складають різноманітні базові та периферійні політичні дії та відносини. *Перші* характеризуються широкою участю громадян у відносинах з державою, відображенням загальних інтересів і вимог, що впливають на процеси державного управління. *Периферійні* політичні дії стосуються окремих політичних асоціацій, що не здійснює принципового впливу на реалізацію влади.

Багатогранність політичного процесу можна простежити через:

- різноманітність форм політичної діяльності (еволюційні та революційні);
- стадії політичного процесу (конституювання, відтворення, інновації, руйнація);
- аналіз різноманітних політичних інтересів суб'єктів.

2. Політична діяльність характеризується як сукупність дій суб'єктів щодо реалізації своїх інтересів завдяки участі у владі чи впливу на неї. Розкриття цього питання передбачає аналіз:

- об'єктивних і суб'єктивних чинників політичної діяльності;
- основних форм політичної поведінки;
- співвідношення стихійності та організованості в політиці;
- використання методів та засобів у політичній діяльності.

Конкретизації цих питань допоможе характеристика політичної поведінки і політичної діяльності суб'єктів в українському суспільстві.

3. Аналіз третього питання потребує розкриття змісту і функцій політичних виборів як реального механізму формування інститутів влади у демократичному суспільстві. Вибори розглядаються як процедура безпосереднього обрання або висунення певних осіб шляхом відкритого чи таємного голосування для виконання громадських функцій. Це один із способів інституювання державної влади, найпоширеніший механізм створення органів та інститутів влади. Через процедуру політичних виборів здійснюється делегування владних повноважень громадян певним політичним лідерам, політичним суб'єктам. Для визначення ролі виборів у політичному житті необхідно:

- розглянути можливості реального волевиявлення громадян через політичні вибори;
- порівняти існуючі виборчі системи (мажоритарна, пропорційна, змішана), переваги та проблеми реалізації цих виборчих систем;
- ознайомитись із законодавчими актами про вибори в Україні та в інших державах.

Самостійна робота

1. Визначте основні характеристики сучасного політичного процесу.
2. Проаналізуйте найбільш важливі події політичного життя України.
3. Дайте характеристику причин кризових явищ у політичному житті суспільства.
4. Проаналізуйте політичну поведінку впливових політичних партій України на виборах Президента і депутатів Верховної Ради.

Теми рефератів та контрольних робіт

1. Політичне життя і політична структурованість суспільства.

2. Інтереси суб'єктів політики і політична діяльність.
3. Закономірності і випадковість у політичному житті суспільства.
4. Механізми прийняття політичних рішень.
5. Політичний екстремізм як явище суспільного життя.
6. Особливості розвитку політичного процесу в Україні в період реформації суспільно-політичних відносин.
7. Політичні вибори і суспільна стабільність.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Власенко Н.А., Зорько С.В., Сиротич М.Р. Україна на шляху до інформаційного суспільства: проблеми та здобутки. – К., 1995.
2. Князев В.М. Соціальна технологія та управління політичними процесами в Україні. – К.
3. Лузан Н.А. Политическая жизнь общества вопросы теории. – К., 1989.
4. Марченко Н.М. Теория и политическая практика в развитых капиталистических странах. – М., 1992.
5. Міщенко М.А. Соціальна напруженість у суспільстві: національні інтереси України. – К., 1995.
6. Паламарчук В.М. Соціальна трансформація суспільства і національні інтереси України. – К., 1995.
7. Победоносцев К.П. Великая ложь нашего времени. – СПб, 1996.
8. Рябов С.Г. Політичні вибори. Навчальний посібник. – К., 1998.
9. Шаповал В.Н. Зарубіжний парламентаризм. – К., 1993.

Тема 13. ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА

1. Сутність та структура політичної свідомості. Політична ідеологія.
2. Зміст, структура і функції політичної культури.
3. Становлення і формування політичної культури українського суспільства.

Методичні рекомендації та практичні завдання

1. Вивчаючи перше питання, з'ясуйте сутність свідомості і зокрема політичної свідомості:

– порівняйте такі найбільш поширені визначення поняття політичної свідомості:

Політична свідомість – це система політичних знань, цінностей, ідейно-теоретичних переконань людей, на основі яких виробляються найбільш стійкі політичні орієнтації та установки людей щодо політичної системи.

Політична свідомість – це відображення політичного життя суспільства в певних емпірично-психологічних, ідейно-теоретичних, світоглядних, національно-традиційних, індивідуально-особливих і масових формах.

Для розкриття сутності та структури політичної свідомості необхідно:

- дати характеристику двом рівням політичної свідомості (емпіричному і теоретичному);
- пояснити різницю між емпіричним і буденним, теоретичним і науковим, теоретичним і емпіричним рівнями свідомості;
- проаналізувати структуру політичної свідомості, а також її елементи;
- дослідити взаємозв'язок та взаємовплив політичної і масової свідомості;
- проаналізувати одну з форм політичної свідомості – політичну ідеологію;
- виходячи з визначення політичної ідеології як «цілісного, концептуального

відображення інтересів певних класів, соціальних груп та інших спільностей, пов'язаних з боротьбою за владу, її здійснення, захистом з метою реалізації цих інтересів», проаналізувати її стан в країнах Заходу і в Україні, її зв'язок з громадською думкою;

- розкрити зміст і напрямки формування державницької ідеології в сучасній Україні;
- дати характеристику основним ідеологічним течіям сучасного світу.

2. Вивчаючи друге питання, необхідно з'ясувати, в чому сутність поняття політичної культури. Порівняйте такі найбільш поширені визначення цього поняття:

Політична культура – це сукупність індивідуальних позицій та орієнтацій учасників політичної системи; суб'єктивна сфера, що лежить в основі політичних ідей і надає їм певне значення.

Політична культура – це реалізація політичних знань, ціннісних орієнтацій, зразків поведінки соціального суб'єкта (особи, класу, суспільства) в історично-визначеній системі політичних відносин і політичної діяльності.

Політична культура – система відносин і одночасно процес виробництва і відтворення складових його елементів в череді поколінь, які змінюються.

Щоб визначити місце і роль політичної культури в загальній системі культури і в політичному житті суспільства:

- проаналізуйте сутність даного феномену;
- розкрийте структуру політичної культури і таких її структурних компонентів, як політична свідомість і політичні знання, політична поведінка і політичні дії;
- проаналізуйте погляди вчених на функції політичної культури;
- дослідіть наукові підходи до питання про рівень політичної культури;
- розкрийте питання типології політичної культури.

3. Розглядаючи третє питання, з'ясуйте підходи українських вчених до поняття, змісту і сутності політичної культури, а саме:

- проаналізуйте визначення політичної культури, яке дав В. Липинський;
- дослідіть рівень освоєння історичного минулого українського народу та рівень освоєння культурної спадщини українського народу сучасним суспільством, перспективи подолання стереотипів тоталітарного мислення;
- розкрийте основні аспекти взаємодії національної духовності і світової культури;
- проаналізуйте процес становлення та розвитку культури політичного мислення, змісту політичної діяльності в українському суспільстві;
- проаналізуйте конституційні засади державної політики в питанні формування та розвитку політичної культури українського суспільства.

Самостійна робота

1. З'ясуйте сутність таких категорій: політичний простір, політичний час, культура, культурно-творча діяльність.
2. Дайте визначення політичної культури і проаналізуйте сутність та взаємозв'язок таких понять: культура політичного мислення, культура політичної діяльності.
3. Розробіть схему політичних потреб, політичних інтересів, політичних цінностей, політичних норм, суб'єктів політики українського суспільства.
4. Визначте основні джерела і засади становлення української національної

політичної культури, з'ясуйте основні суперечності та перешкоди на шляху формування сучасної політичної культури українського суспільства.

- Опрацюйте і законспектуйте працю В. Липинського «Листи до братів хліборобів», визначте теоретичні принципи автора в аналізі української національної політичної культури.

Теми рефератів та контрольних робіт

- Світогляд, ідеологія та політика: особливості взаємовпливу та зв'язку.
- Політика і мораль.
- Політика і право.
- Політична свідомість як відображення політичного життя суспільства.
- Форми і рівні політичної свідомості.
- Динаміка політичної свідомості сучасного українського суспільства.
- Місце і роль політичної культури в політичному житті суспільства.
- Типологія політичної культури суспільства.
- Історико-політичні, національні та психологічні особливості української політичної культури.
- Регіональні особливості формування політичної культури в Україні.
- Політична культура особи.
- Суперечність сучасної політичної культури українського суспільства.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Алмонд Г., Верба С. Гражданская культура и стабильная демократия // Полит. исследования. – 1992. – № 4.
- Андрущенко В.П., Губерський Л.В., Михальченко М.І. Культура. Ідеологія. Особистість. – К., 2001.
- Баталов Э.Я. Политическая культура современного американского общества. – М., 1990.
- Бебик В.М., Головатий В.М., Ребкало В.А. Політична культура сучасної молоді. – К., 1996.
- Дахин В. Политическая культура и власть // Свободная мысль. – 1996. – № 1.
- Кассирер Э. Техника современных политических мифов // Весник МГУ. Серия 7. Философия. – М., 1990. – № 2.
- Лісовий В.С. Поняття політичної культури. Політична культура українців // Феномен української культури: методологічні засади осмислення. – К., 1996.
- Потульницький В.А. В. Липинський і проблеми політичної культури // Останній гетьман. – К., 1993.
- Попович М. Нарис історії культури України. – К., 1998.
- Семчишин М. Тисяча років української культури. – К., 1993.
- Сергиенко П.А. Массовое политическое сознание: проблемы формирования и развития. – К., 1991.
- Соловьев А.В. Политическое сознание. – М., 1991.
- Фарукшин М.Х. Политическая культура общества // Социально-политические науки. – 1991. – № 4.
- Чередниченко А.П. Культура активного политического действия. – М., 1989.

Тема 14. ПОЛІТИКА І РЕЛІГІЯ

1. Релігія і церква в політичному житті суспільства.
2. Основні релігійні доктрини сучасності.
3. Міжконфесійні відносини в сучасній Україні.

Методичні рекомендації та практичні завдання

1. Розгляд першого питання доцільно розпочати зі з'ясування взаємовідносин політики і релігії. Необхідність знання таких взаємовідносин продиктована тим, що, з одного боку, певні кола суспільства продовжують розглядати релігію і церкву поза політикою, а з іншого – все рел'єфніше утверджується позиція тих, які не уявляють релігію і церкву поза політикою, більше того схильні вважати, що саме ці інститути є важливим інструментом політики, яка за ступенем свого впливу на маси може зрівнятися лише з засобами масової інформації. Оскільки прихильники другого підходу знаходяться ближче до справжнього розуміння ролі релігії і церкви в політичному житті суспільства, радимо приділити більше уваги висвітленню цього аспекту питання.

Визначення статусу релігії і церкви як суб'єктів політики радимо з'ясувати шляхом аналізу виконуваних ними функцій: світоглядної, компенсаторної, комунікативної, інтегруючо-дезінтегруючої, легітимуючо-нелегітимуючої.

Вивчення проблеми взаємовідносин релігії і держави радимо розпочати зі з'ясування сутності понять «віра», «знання», «свобода совісті».

Визначити основні принципи, згідно з якими регулюються взаємовідносини між державою і церквою, і провести їх аналіз.

2. Аналізуючи сутність релігійних соціально-політичних доктрин, зверніть увагу на їх основні спрямування:

- християнські релігії – від скасування приватної власності як основи суспільного життя до можливості та легальності різних форм власності; ідея асоціації праці та капіталу; релігійно-мотивована орієнтація на перебудову суспільства на універсальних загальнолюдських цінностях; всебічне зміцнення позицій держави та ін.;
- іслам – ствердження, що земні порядки є вічні і незмінні; непохитність фундаментальних цінностей раннього ісламу; створення єдиної мусульманської нації; певна модернізація і відродження та пристосування ісламу до сучасних подій;
- буддизм – збереження чистоти релігії; очищення її від світського; модернізація та заклик до духовенства і віруючих всіляко залучатися до суспільного життя, формувати «третій шлях» розвитку суспільства, який відрізняється від існуючих суспільств; всебічне вдосконалення людини; заклик до буддистів всього світу згуртуватися для захисту миру та ін.

3. При аналізі сучасних релігійних організацій, рухів, конфесій та міжконфесійних відносин в Україні спочатку необхідно зробити відповідний історичний аналіз становлення релігійного життя та формування відносин між релігією і церквою. При цьому не слід забувати, що Україна – поліконфесійна держава, де головним віровизначенням є християнство як частина найбільш розповсюдженої світової релігії, і всередині якого більш ніж 2000 літню історію майже ніколи не було єдності.

Особливо слід проаналізувати взаємовідносини держави і існуючих православних церков, а також взаємовідносини між ними. Сьогодні в Україні функціонують три незалежні православні церкви: Українська Православна Церква Київського патріархату (УПЦ КП), Українська Православна Церква Московського патріархату (УПЦ Мп), Українська Автокефальна Православна Церква (УАПЦ), а також дві самостійні греко– і

римсько-католицька церкви (УГЦ і РКЦ).

Самостійна робота

1. Дайте характеристику таким основним категоріям та поняттям: релігія, клерикальна церква, теологія, християнство, буддизм, іслам, католицизм, православ'я, протестантизм, міжконфесійні відносини, теократія та ін.
2. Дослідіть стан сучасних міжконфесійних відносин в Україні та підготуйте схему найбільш впливових конфесій в Україні.
3. Визначте історичні і регіональні особливості релігійних конфесій в Україні. Проаналізуйте основні соціальні і політичні доктрини найбільш впливових релігійних конфесій в Україні.
4. З'ясуйте правовий статус релігійних організацій в Україні. Дайте визначення поняття «християнсько-демократичний рух».

Теми рефератів та контрольних робіт

1. Світові релігії та їх роль у політичному житті суспільства.
2. Забезпечення свободи совісті – основна мета релігійної політики демократичної держави.
3. Роль релігії і церкви в національно-державному відродженні українського суспільства.
4. Сутність та основні принципи політики української держави щодо релігії та церкви.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Брайчевський М.Ю. Утвердження християнства на Русі. – К., 1988.
2. Зарубежные концепции истории и эволюции христианства: Реф. сб. / Отв. ред. и ред.-сост. В.Я. Дудкин. – М., 1990.
3. Здіорчук С. Національна церква в контексті державотворення України // Розбудова держави. – 1994. – № 1.
4. Історія християнської церкви на Україні: Релігієзнавчий довідковий нарис / Відп. ред. О.С. Онищенко. – К., 1991.
5. Каутский К. Происхождение христианства. – М., 1990.
6. Кимелев Ю.А. Современная западная философия религии. – М., 1989.
7. Новиков М.П. Христианизация Киевской Руси: методологический аспект. – М., 1991.
8. Новиченко М. Міжконфесійні конфлікти в Україні: причини і наслідки // Людина і світ. – 1995. – № 9.
9. Огієнко І.І. Українська церква. – К., 1993.
10. Олексієнко М. Релігійна політика у становленні державності України // Час – Time. – 1997. – 20-26 листопада.
11. Ортинський І. Хрещення, хрест та харизма України. – Рим, Мюнхен, Франбург, 1988.
12. Плохий С.Н. Папство и Украина: Политика римской курии на украинских землях в XVI-XVII вв. – К., 1989.
13. Религии мира. История и современность. – М., 1982.
14. Ренан Э. Жизнь Иисуса. – М., 1990.
15. Флоровский Г. Пути русского богословия. – К., 1991.

Тема 15. ПОЛІТИЧНІ ЕЛІТИ І ПОЛІТИЧНЕ ЛІДЕРСТВО

1. Характеристика, типологія та функції політичних еліт.
2. Сутність і функції політичного лідерства. Типи політичних лідерів.
3. Політичні еліти і лідерство в сучасній Україні.

Методичні рекомендації та практичні завдання

1. Проблема політичних еліт є однією з центральних у політології, оскільки вона безпосередньо пов'язана з характером і якістю політичної влади, з конкретним способом її структурування. Аналізувати політичні еліти означає шукати відповіді на питання: хто у певному суспільстві є реальним суб'єктом державного управління і керівництва, у чиїх руках зосереджено всю повноту політичної влади, хто прямо чи опосередковано визначає характер найважливіших політичних рішень. Якість політичної влади багато в чому визначена якістю політичних еліт та їх взаємостосунками.

Треба акцентувати, що політичною елітою називають невеликі групи людей, чиє місце й становище надає їм можливості ухвалювати рішення, які впливають на все життя і розвиток суспільства, або суттєво впливати на процес виникнення і прийняття таких рішень. Якщо такі рішення мають загальнонаціональне значення й від них залежить подальша доля народу, країни, то мова йде про національні політичні еліти. Коли ж рішення мають загальнорегіональне значення, маємо справу з регіональними елітами. Вважають, що люди, які складають еліти, володіють необхідними якостями, знаннями, досвідом, потрібними для кваліфікованого керівництва суспільством, для прийняття правильних і необхідних рішень.

В сучасних умовах політична еліта є невід'ємною частиною соціальної структури суспільства, котра здатна брати на себе провідну, відповідальну, консолідуючу роль у забезпеченні розвитку і стабільності будь-якої системи.

2. Політичне лідерство – процес взаємодії між людьми, в ході якого наділені реальною владою авторитетні люди здійснюють легітимний вплив на суспільство (чи певну його частину), що добровільно віддає їм частину своїх політико-владних повноважень і прав.

Отже, політичний лідер – це учасник політичного процесу, який, незалежно від формального статусу, намагається і здатний консолідувати зусилля людей, активно впливати на цей процес для досягнення висунутих ним цілей. Становище лідера зобов'язує багато до чого, адже його ділові, політичні та особисті якості суворо оцінюються людьми й, не в останню чергу, зумовлюють успіх обраного курсу.

Перші спроби осмислення проблем політичного лідерства сягають античних часів. Геродот, Плутарх, Тіт Лівій та інші античні мислителі помітили, що там, де складається будь-яка спільність, неодмінно знаходяться й свої лідери – найбільш досвідчені, найсильніші й найсміливіші люди, що дістають підтримку і визнання своїх співплемінників, громадян. Пізніше ця проблема знайшла подальший розвиток у суспільствознавчій думці середньовіччя, Відродження, Нового часу, в класичній німецькій і сучасній філософії.

Політичне лідерство є одним з основних питань усіх елітарних теорій – від Н. Макіавеллі до його нинішніх прихильників.

Західні дослідники розглядають проблему лідерства на двох рівнях. На першому – переважно теоретичному – робляться спроби загальнотеоретичного вирішення цієї проблеми з допомогою різних філософсько-історичних і політичних концепцій лідерства. Вирішення проблем на другому рівні – переважно утилітарному – зводиться до емпіричних досліджень, розробки практичних рекомендацій.

Для загальнотеоретичного рівня досліджень проблеми лідерства характерні різні підходи. Так, американський соціолог теоретичного прагматизму Дж. Дьюї стверджував, що розвиток суспільства відбувається випадково, «від ситуації до ситуації» на основі

імпульсів, що надходять від лідерів. Натовп веде за собою невелика кількість людей, котрі знають, чого вони бажають.

Інший американський політолог С. Хук у монографії «Герой в історії» писав, що історія є витвором великих людей, і тільки лідери можуть впливати на розвиток людства.

Слідом за Фрейдом, деякі соціологи вважають лідерство певним видом психічних відхилень, своєрідним наслідком неврозу. І справді, ряд політичних лідерів були невротиками (Наполеон, Лінкольн, Робесп'єр, Рузвельт, Пуанкаре, Гітлер, Сталін). Сучасна політологія спирається на типологію, яку розробив німецький соціолог і політолог М. Вебер. Він виокремлює три типи лідерства: 1) традиційне лідерство; 2) харизматичне лідерство; 3) раціонально-легальне лідерство.

Традиційне лідерство – це право на лідерство, належність до еліти, віра у святість традицій (характерно, в основному, для «до індустріального» суспільства).

Харизматичне лідерство характеризується вірою підлеглих у надзвичайні здібності вождя та його винятковість.

Раціонально-легальне лідерство означає появу у суспільному житті політичного лідера через демократичні процедури виборів, обумовлених законом.

У політичному житті за характером і масштабами діяльності розрізняють лідерів трьох рівнів:

- лідер першого рівня – малої групи;
- лідер другого рівня – громадського руху (організації, партії);
- лідер третього рівня – політик, що діє у системі владних відносин у національному масштабі.

3. Розкриваючи питання про політичні еліти і лідерство у сучасній Україні, варто звернути увагу на основні шляхи формування існуючої політичної еліти України:

- як наслідок добору та розстановки кадрів правлячої до 1991 року КПРС;
- як наслідок активного чи пасивного опору тоталітарно-колоніальному правлінню;
- як результат входження до політики нових груп та громадських діячів, безпосередньо не пов'язаних ні з комуністичним режимом, ні з опором йому.

Чільне місце у світовій політичній науці щодо лідерства належить українській політичній думці, яка відображає реальну історію України від княжих часів до сьогодення. В даний період іде процес відродження демократичних інститутів лідерства в Україні. За умов відсутності монополії КПРС та формування багатопартійної системи ми стоїмо нині перед перспективою появи великої кількості суб'єктів громадсько-політичного лідерства різних типів і рівнів, які складають певну єдність, підсистему у рамках реформованої політичної системи нашого суспільства, причому кожна складова цієї підсистеми має свою сутність, своє обличчя.

В цій ситуації дуже непростою стає проблема підготовки й формування громадсько-політичних лідерів нового гатунку. Складність цього процесу очевидна. На всіх етапах цього процесу ми бачимо дії громадсько-політичних лідерів, зростання їх авторитету, впливу, влади, але також і помилки, похибки, провали, зникнення з політичної арени. На семінарських заняттях варто було б проаналізувати на конкретних політичних фігурах їх злет чи падіння як політичного лідера.

Самостійна робота

1. З'ясуйте такі категорії і поняття: політична еліта, політична елітарність, «відкриті політичні еліти», «закриті політичні еліти». Дайте визначення типів політичних еліт та політичного лідерства.
2. З'ясуйте категорії і поняття: політичний лідер, формальний лідер, неформальний лідер, авторитарне лідерство, демократичне лідерство, авторитет політичного лідера.
3. З'ясуйте механізм відродження демократичних інститутів лідерства. Проаналізуйте діяльність сучасних політичних лідерів України.

Теми рефератів та контрольних робіт

1. Історико-соціальна ретроспектива української еліти, її становлення і руйнування.
2. Д. Донцов, В. Липинський, М. Грушевський про роль еліти в українському державотворенні.
3. Типологізація і класифікації сучасних політичних еліт в українському суспільстві.
4. Основні фактори політичного лідерства в життєдіяльності суспільства.
5. Типологія політичного лідерства у сучасній Україні.
6. Формальне і неформальне політичне лідерство.
7. Механізм і принципи формування сучасного політичного лідера в українському суспільстві.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Авторханов А.А. Технология власти. – М., 1991.
2. Бекешкина И. Есть ли в Украине общенациональные лидеры? // Политическая мысль. – 1994. – № 3.
3. Видрін Д., Табачник Д. Україна на порозі ХХІ століття: політичний аспект. – К., 1995.
4. Донцов Д. Де шукати наших історичних традицій. – Львів, 1994.
5. Іванишин В. Нація, держава, націоналізм. – Дрогобич, 1992.
6. Кухта Б.Л., Теплоухова Н.Г. Політичні еліти і лідерство. – Львів, 1995.
7. Липинський В. Листи до братів-хліборобів // Хроника – 2000. – К., 1993. – № 3, 4.
8. Полохало В. Правляча еліта та контреліта в сучасній Україні // Демократія в Україні. Минуле і майбутнє. – К., 1993.
9. Яковенко М. Українська шляхта. – К., 1993.

Тема 16. ПОЛІТИЧНІ КОНФЛІКТИ

1. Виникнення, типологія та функції політичного конфлікту.
2. Основні методи подолання політичних конфліктів.

Методичні рекомендації та практичні завдання

1. Приступаючи до аналізу причин виникнення конфліктів, їх типології, необхідно з'ясувати сутність конфліктів.

Конфлікт (від лат. *conflictus* – зіткнення) – крайнє загострення суперечностей сторін, пов'язане з відмінностями їх становища в суспільстві і з реальною чи надуманою суперечністю інтересів, цілей і цінностей; зіткнення та протиборство певних систем.

Отже, конфлікт – це випробування сил протиборствуючих сторін; це – зіткнення протилежних інтересів, думок, поглядів; серйозні розбіжності, гострі суперечності, здатні викликати серйозні ускладнення та боротьбу ворогуючих сторін різного рівня та складу учасників. Короткий політологічний словник за редакцією С.Г. Рябова та З.І. Тимошенко дає визначення конфлікту як типу відносин, який характеризується зіткненням інтересів окремих індивідів, соціальних спільностей, соціальних інститутів, при якому дії сторін спрямовані на досягнення несумісних цілей.

З'ясувавши сутність конфлікту, необхідно перейти до аналізу причин його виникнення. На думку конфліктологів, причиною виникнення конфліктів можуть бути неоднакове (різне) становище, що займають люди в імперативно-координованих асоціаціях; суспільний розподіл праці; різний рівень свідомості людей; неспівпаданням індивідуальних та суспільних цінностей та інтересів; обмеженість засобів існування; усвідомлене нагнітання конфлікту. Основною причиною виникнення політичного конфлікту є боротьба за владу. Політичний конфлікт – це боротьба за володіння політичною владою, яка являє собою сукупність соціальних позицій, що дозволяють одній групі людей розпоряджатися діяльністю інших. Саме в цьому закладено головний конфлікт будь-якої системи суспільних відносин.

Типологія – вузлова проблема теорії конфліктів. Основоположник сучасної конфліктології К. Боулдінг виділяє такі основні типи конфліктів: дійсні, випадкові, приховані і фальшиві. Політичні конфлікти поділяються на два типи: зовнішньополітичні та внутрішньополітичні, які в свою чергу поділяються на підтипи.

Основні функції політичних конфліктів: позитивна і негативна. Конфлікт може виступати як стимулятор і рушійна сила соціальних змін. Разом з тим конфлікт може виконувати руйнівну функцію. Отже, політичні конфлікти виконують стабілізуючу, конструктивну і дестабілізуючу, деструктивну функції.

2. Аналізуючи основні механізми регулювання політичних конфліктів, слід розглянути основні методи подолання внутрішньополітичних, зовнішньополітичних (міжнародних) конфліктів і окремо основні механізми локалізації міжнаціональних конфліктів.

Першим методом подолання політичних конфліктів є його «уникнення». Цей метод найбільш розповсюджений. Він передбачає сходження з політичної арени того чи іншого діяча.

Другим методом подолання конфлікту може бути так званий спосіб «відкладання» конфлікту. Сутність його, як і в першому методі, визначається сходженням зі сцени політичної боротьби взагалі, залишення переможцю своєї території в його повне володіння, задача «на милість переможця». Обидва методи не передбачають кінцевого вирішення конфлікту. Сторона, що здала свої позиції, в міру накопичення сил і зміни ситуації на її користь, як правило, робить спробу повернути втрачене в минулому.

Третій метод подолання конфліктів – примирення протиборствуючих сторін на основі зближення їх позицій та інтересів через посередника. Даний метод вирішення конфліктів зафіксований в Гаазьській конвенції 1907 року.

Четвертий метод – арбітраж. Цей метод містить певні недоліки, оскільки урегулювання здійснюється «зверху».

Найбільш дієвим є метод переговорів – *п'ятий* метод вирішення конфліктів. На переговорах знімаються основні причини виникнення конфліктів. Ці методи використовувалися протягом всієї історії розвитку людського суспільства. Але перелічені методи не вичерпують всіх можливих способів вирішення конфліктів.

Самостійна робота

1. Дайте визначення політичного конфлікту, проаналізуйте сутність і зв'язок таких понять: конфлікт, політичний конфлікт, соціальний конфлікт, суперечності, антагонізми.
2. Проаналізуйте сучасне політичне становище в Україні з точки зору конфліктології. Визначте конфліктогенні фактори, які мають місце в сучасних умовах.
3. Сучасне політичне життя характеризується наявністю політичних конфліктів і криз. Наведіть приклади урядової, парламентської, конституційної та інших типів криз. З чим, на вашу думку, пов'язана «підвищена конфліктність» сучасного політичного життя? Чи можливо побудувати ієрархію криз?

Теми рефератів та контрольних робіт

1. Конфлікт і криза як форми політичного розвитку суспільства.
2. Політичні засоби подолання конфліктів.
3. Тактика ведення переговорів.
4. Роль компромісів у вирішенні міждержавних суперечностей.
5. Консенсус – умова розвитку незалежної державності України.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрусишин Б. Соціальні конфлікти в Україні: спроба ретроспективного аналізу // Сучасність. – 1994. – № 2.
2. Бекашкіна І.Є. Конфліктологічний підхід до сучасної ситуації в Україні. – К., 1994.
3. Бернд П. Лева. Классовая борьба или социальный конфликт. – М., 1976.
4. Валевський О.Л., Ішмуратов А.Т. Політичний конфлікт в сучасній Україні: культурні виміри, структура, принципи аналізу. – К., 1997.
5. Дарендорф Р. Общество и свобода. Элементы теории социального конфликта // Социс. – 1994. – № 5.
6. Дойч М. Разрешение конфликта (Конструктивные и деструктивные процессы) // Социально-политический журнал. – 1997. – № 1.
7. Запрудский Ю.Г. Социальный конфликт. – Ростов н/Д., 1992.
8. Здравомыслов А.Г. Социология конфликта. – М., 1995.
9. Небоженко В.С. Соціальна напруженість і конфлікти в українському суспільстві. – К., 1994.
10. Овчинников В.С. Политические конфликты и кризисные ситуации // Социально-политические науки. – 1990. – № 10.
11. Ребкало В.А., Обушний М.І., Майборода О.М. Етнонаціональні процеси в сучасній Україні.

Тема 17. УКРАЇНА І СВІТОВИЙ ПОЛІТИЧНИЙ ПРОЦЕС

1. Світовий політичний процес, його сутність та тенденції розвитку.
2. Суперечності геополітичного вибору України і моделі світового порядку.
3. Глобальні проблеми людства та шляхи їх вирішення.

Методичні рекомендації та практичні завдання

1. Вітчизняні і зарубіжні політологи, аналізуючи світовий політичний процес, стан

та тенденції розвитку сучасних міжнародних відносин, відзначають їх складність, багатогранність та суперечливість. В системі глобальної взаємодії держав виявляються як відносини співпраці і взаємодопомоги, так і протистояння, протидії, експансії.

В працях О. Шпенглера, А. Тойнбі, К. Райта, Ш. Ейзенштадта, С. Хантінгтона, М. Данилевського, Ю. Пахомова, С. Кримського, Ю. Павленка та інших дослідників аналізуються актуальні проблеми розвитку цивілізації.

Аналізуючи працю С. Хантінгтона «Зіткнення цивілізацій», відзначити своє відношення до твердження автора про те, що «в міжнародних відносинах домінуватимуть конфлікти не ідеологічного чи економічного характеру, а, насамперед, спричинювані культурними відмінностями», що «саме зіткнення, конфлікт цивілізацій домінуватиме у світовій політиці».

Вивчаючи праці Г. Моргентау, О. Тоффлера, Р. Арона, Д. Капоризо, Дж. Розентау, Л. Гумпловича, з'ясуйте співвідношення внутрішньої і зовнішньої політики, обґрунтуйте різноманітність та багатоваріантність сучасного світового розвитку;

Проробляючи вказані до теми праці, з'ясуйте, в чому сутність понять «політичний процес», «світовий політичний процес», «міжнародна політика», «зовнішня політика», «міжнародні відносини», «політичний інтерес», «національний інтерес», «державний інтерес» та покажіть їх співвідношення у світовій політиці; проаналізуйте роль діючих суб'єктів світового політичного процесу. Пояснити, за якими критеріями слід типологізувати міжнародні відносини; покажіть, яким методам вирішення міжнародних проблем віддається перевага в сучасних умовах: переговорам, діалогу, компромісам чи застосуванню сили, тиску, втручання у внутрішні справи. Аргументуйте свою відповідь.

Посилаючись на наукові розробки Національного інституту стратегічних досліджень щодо національної безпеки України та працю В. Ткаченка і О. Ресент «Україна на межі цивілізації: Історико-політичні розвідки», обґрунтуйте тезу: чи має Україна своє обличчя у зовнішній політиці? Доведіть, які цінності можна вважати пріоритетними у зовнішній політиці і від яких ілюзій необхідно відмовитись.

2. Вивчаючи геополітичні теорії Ш.-Л. Монтеск'є, Р. Челлена, Й. Гердера, Ф. Ратцеля, Е. Бюрка, Х. Маккіндера, А. Фергюсона, А. Мехена, К. Хаусхофера, Г. Спенсера, Н. Спикмена, М. Вебера, Дж. Тюрнера, Дж. Кіфера, С. Соловйова, В. Ключевського, визначити сутність геополітики. Показати, яке значення має це вчення для сьогодення.

Вивчаючи праці відомих українських дослідників: М. Грушевського, В. Липинського, С. Рудницького, І. Лисяк-Рудницького, С. Томашівського, М. Драгоманова, Д. Донцова, Р. Лашенко, Б. Крупницького, Ю. Липи, А. Яковліва та ін., розкрийте сутність основних геополітичних векторів України (слов'янофільський, чорноморсько-балканський, чорноморсько-балтійський, центрально- і західноєвропейський, геоцентричний, «східно-західної рівноваги»).

Посилаючись на останні документи і виступи президента, інших керівників держави, сформулюйте сучасні геостратегічні інтереси і орієнтири України, спрогнозуйте можливі наслідки інтеграції з країнами Заходу і Сходу (СНД, Росія, ЕС, НАТО).

Прокоментуйте вислів В. Жириновського – «Якщо перед Росією і стоїть завдання руху на Захід, то, перш за все, повернутися в свій геополітичний простір, тобто возз'єднати території України, Білорусії, Прибалтики, а також відновити свій переважний вплив у Східній Європі» (В.В. Жириновський. Политическая классика. – М., 1996. – С. 253).

Поясніть, чи не виступає російське питання дестабілізуючим чинником у посткомуністичних державах; чи не існує для України проблеми російської імперії? Обґрунтуйте свою позицію. Підтвердити доказами і реальними подіями.

3. При вивченні третього питання визначити поняття «глобальні проблеми людства», їх характерні ознаки, класифікацію, природу та походження; покажіть взаємозв'язок, динаміку та загострення глобальних проблем.

Дайте характеристику найбільш впливовим проблемам сьогодення. До них, насамперед, відносяться: екологічна, забезпечення ненасильницького миру, сировинна і енергетична, демографічна і продовольча, подолання економічної та культурної відсталості, ліквідація небезпечних хвороб, мирне освоєння космосу і надр світового океану тощо.

Спираючись на праці Г. Кана, Е. Вінера, Д. Белла, П. Холла, М. Рішоньє, П. Хоукена, Дж. Огілві, П. Шварца, Т. Розака, Б. Гаврилишина, А. Печчеї, Зб. Бжезінського, О. Тоффлера та ін., показати найбільш можливі політичні шляхи розв'язання глобальних проблем людства

Самостійна робота

1. Проробіть і занотуйте основні положення до вказаної теми із списку рекомендованої літератури.
2. Визначте зміст основних категорій та понять: цивілізація, міжнародні відносини, світова політика, внутрішня та зовнішня політика, геополітика, національний інтерес, загальнолюдські цінності, національна безпека.
3. З огляду на геополітичне становище України, проаналізуйте праці С. Рудницького «Політична географія України» та «Українська справа із становища політичної географії»; М. Грушевського «Хто такі українці і чого вони хочуть?» та «На порозі нової України. Гадки і мрії»; В. Винниченка «Заповіт борцям за визволення».

Теми рефератів та контрольних робіт

1. Криза цивілізації і проблеми глобалістики.
2. Екологічні проблеми людства та політико-правове забезпечення екологічно стійкого розвитку.
3. Суттєві ознаки нової геополітичної ситуації.
4. Геополітичні констеляції посткомуністичного світу.
5. Геополітична легітимація ролі України в новому світовому порядку.
6. Україна в геополітичному інтер'єрі початку ХХІ ст.
7. Національні інтереси України та системи їх пріоритетів.
8. Безпека України: чинники нестабільності.
9. Еволюція політики США та Заходу щодо України.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Боден Ж. Метод легкого изучения истории // Антология мировой философии: В 4-х т. – М., 1970. – Т. 2.
2. Валеvський О., Гончар М. Структура геополітичних інтересів в Україні. – К., 1995.
3. Винниченко В. Заповіт борцям за визволення. – К., 1991.
4. В поисках равновесия: Экология в системе социальных и политических приоритетов / Маклерский Б. – М., 1992.
5. Гелей С., Рутар С. Політологія. – К., 1999.
6. Грушевський М.С. На порозі Нової України. – К., 1991.

7. Грушевський М.С. Хто такі українці і чого вони хочуть. – К., 1991.
8. Кальцерук Б. Східноєвропейська думка Америки. – К., 1995.
9. Камінський А. Вступ до міжнародних відносин. – Львів, 1993.
10. Лисяк Рудницький І. Політичне есе. – К., 1994. – Т. 1, 2.
11. Маккіндер Х. Дж. Географическая ось истории // Полис. – 1995. – № 4.
12. Медоуз Д.Л. За пределами роста // Весник МГУ. Серия 12. Политические науки. – М., 1995. – № 5.
13. Національна безпека України, 1994-1996 рр. Наукова доповідь НІСД. – К., 1997.
14. Печчеи А. Человеческие качества. – М., 1985.
15. Політологія: історія та методологія: Навч. підручник / За ред. Ф.М. Кирилюка. – К., 2000.
16. Політологія посткомунізму: політичний аналіз посткомуністичного суспільства. – К., 1995.
17. Рудницький С. Політична географія України. – Одеса, 1993.
18. Рудницький С. Українська справа зі становища політичної географії. – Берлін, 1923.
19. Савицкий П.Н. Евразийство. Россия между Европой и Азией: Евразийский соблазн. – М., 1993.
20. Сравнительное изучение цивилизаций. Хрестоматия: уч. пособие для студентов вузов / Сост. Б.С. Ерасов. – М., 1999.
21. Ткаченко В., Реєнт О. Україна на межі цивілізацій: Історико-політичні розвідки. – К., 1993.
22. Хантінгтон С. Зіткнення цивілізацій // Філософська і соціологічна думка. – 1996. – № 1-2).

Тема 18: ПРИКЛАДНА ПОЛІТОЛОГІЯ

1. Політичне управління. Політичне рішення. Політична діяльність.
2. Вибірчі системи та технології виборів.
3. Політичний менеджмен

Методичні рекомендації та практичні завдання

1. Розглядаючи перше питання – Політичне управління. Політичне рішення. Політична діяльність, слід зазначити, що політичне управління є особливим механізмом, яке постає з природи суспільного процесу, значною мірою визначаючи якість сучасного політичного, соціально-економічного життя. Це означає, що політика є конкретним різновидом управління, здійснюваного владою для вдосконалення суспільних відносин.

Політичне управління – цілеспрямований вплив людей і владних структур на суспільство в цілому або його окремі сфери з метою їх оптимізації (впорядкування і розвитку) для досягнення певних цілей.

При вирішенні першого питання особливу увагу слід звернути на з'ясування:

- як співвідносяться з собою політика і управління;
- чи є науково-спроможним спроба розглядати суспільство як об'єкт всеохоплюючого, «тотального» управління й планування;

- основні завдання політичного управління;
- залежності ефективності управлінської діяльності.

Ефективність управлінської діяльності значною мірою залежить від її соціотехніки.

Соціотехніка – сукупність форм, методів і засобів, які використовуються суб'єктами управління для досягнення поставлених цілей. Стиль управління є суб'єктивно-особистісною формою реалізації певних методів.

Але, як відомо, один і той же самий метод дає різні результати, якщо використовується різними суб'єктами управління. Проаналізуйте та дайте оцінку таким типам управління як: «авторитарне», «анархічне», «демократичне», «ефективне», «неефективне», «позитивне», «негативне», «волюнтаристське», «директивне», «авторитетне», «прагматичне», «моралізаторське» тощо.

Основними елементами процесу управління є збір та оцінка інформації, ухвалення рішення, організація його виконання, здійснення контролю, координація і регулювання дій, перевірка виконання та оцінка результат.

Стрижнем управлінської діяльності є ухвалення рішень. Політичні рішення є актом вибору одного з можливих варіантів політичної діяльності. Суб'єкту управління для ухвалення правильного політичного рішення необхідно, перш за все, чітко проаналізувати:

- обставини впливу на політичне рішення;
- потреби і інтереси різних категорій людей;
- думки й настанови безпосередніх виконавців рішення;
- принципи вироблення рішень суб'єктом управління;
- методи ухвалення політичного рішення (голосування за більшістю і консенсусом);
- можливі наслідки того чи іншого політичного рішення;
- правові норми, засоби тиску і заохочення, умовляння і маніпулювання;
- способи і засоби підвищення ефективності управлінського рішення.

Самостійна робота

1. Як співвідносяться з собою політика та управління?
2. Чим зумовлена політична поведінка і політична діяльність різних суб'єктів політичного процесу?
3. Яким є механізм прийняття політичного рішення? Проаналізуйте його основні етапи.
4. Як взаємодіють політичні технології та механізми реалізації політичних рішень?
5. Визначте чинники, що впливають на ефективність управлінської діяльності і порівняйте їх з критерієм ефективності управління.
6. Визначте роль бюрократії в ухваленні та реалізації управлінських рішень.
7. Проаналізуйте негативні тенденції бюрократизації політики та підміни її управлінням, а також правові засоби упередження й подолання негативних тенденцій.

Теми рефератів та контрольних робіт

1. Співвідношення політики та управління.

2. Управлінські рішення та механізм їх реалізації.
3. Політична участь як обов'язкова умова політичного процесу і політичної діяльності.
4. Людина і політика: особливості політичної поведінки і колективної діяльності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Абизов В.Є., Кремень В.Г. Політичні рішення: механізм прийняття. – К., 1995.
2. Бебик В.М. Базові засади політології: історія, теорія, методологія, практика. – К., 2000.
3. Бюрократия как феномен власти и управления. – К., 1989.
4. Вебер М. Политика как призвание и профессия. – М., 1990.
5. Власов А. Политические манипуляции / История и практика средств массовой информации США. – М., 1982.
6. Восленский М. Номенклатура: Господствующий класс Советского Союза. – М., 1991.
7. Гончаров Д.В. Теория политического участия. – М., 1997.
8. Гурне Б. Державне управління. – К., 1993.
9. Демидов А.И. Политическая деятельность. – Саратов. 1987.
10. Зимигев А.М. Психология политической борьбы. – СПб, 1993.
11. Зяблик Н.Г. США: лоббизм и политика. – М., 1976.
12. Кирилук Ф.М., Кремень В.Г., Ирхин Ю.В. Психология и политика. – К., 1993.
13. Князев В.М. Соціальні технології та управління політичними процесами в Україні. – К., 1995.
14. Общая и прикладная политология. Учебное пособие / Под общ. ред. В.И. Жукова, Б.И. Краснова. – М., 1997.
15. Політологічний енциклопедичний словник: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К., 1997.
16. Пойченко А.М. Інноваційні технології і політична діяльність. – К., 1994.
17. Пойченко А.М. Політика: теорія і технології діяльності. – К., 1996.
18. Райт Г. Державне управління. – К., 1994.
19. Сирено В.Ф. Власть – интересы – управление. – К., 1991.
20. Цветков В.В. Державне управління: основні фактори ефективності. – Харків, 1996
21. Шиллер Г. Манипуляторы сознанием – М., 1980.
22. Щекин Г. Теория социального управления. – К., 1996.

Методичні рекомендації та практичні завдання.

2. Розкриваючи запитання **«Виборчі системи та технології виборів»**, варто зосередити увагу на таких принципових моментах та дати їм тлумачення:

- поняття виборів та їх місце у формуванні та функціонуванні демократичної держави;
- функції виборів;
- принципи виборчого права та демократичної організації виборів;
- типи виборчих систем (мажоритарна, пропорційна, змішана, куріальна);
- вибори як інститут політичного маніпулювання;
- умови ефективності виборів.

Відповідно до виборчої системи суб'єкти політики обирають певні виборчі технології.

Виборчі технології – сукупність політико-організаційних, пропагандистських та інших дій з метою приведення до влади певного політика, групи політиків, політичної організації чи їх об'єднання.

Для з'ясування технології виборчої компанії слід з'ясувати:

- що являє структурно-логічна модель виборчої компанії;
- основні стадії виборчого процесу;
- склад учасників подій та їх інтереси;
- рейтинг кандидатів та процедура їх висунення;
- політичні орієнтири виборців;
- інформаційно-аналітичне супроводження виборчої компанії;
- ефективність пропагандистського впливу;
- процедуру голосування і підведення підсумків

Самостійна робота

1. Якими мотивами керуються учасники виборчого процесу?
2. Які особливості індивідуальних політичних технологій?
3. Охарактеризуйте особливості використання загальних політичних технологій.
4. Охарактеризуйте особливості політичних технологій під час виборчих компаній.
5. Вкажіть відповідність понять і визначень:
 - а) референдум 1) комплекс спеціальних заходів у галузі досліджень політичного ринку щодо вивчення поведінки виборців, а також впливу на них з метою перемоги окремих кандидатів на виборах;
 - б) електорат 2) система, за якої обраним вважають кандидата, що набрав передбачену законом більшість голосів;
 - в) виборча компанія 3) контингент виборців, що голосують за певну партію на виборах;
 - г) виборче право 4) заходи держави щодо організації та проведення виборів;
 - д) виборча система 5) право громадянина виступати у ролі того, хто обирає.
6. Яким виборчим правом користуються громадяни, що прийшли в день голосування на виборчу дільницю?
7. За якою виборчою системою здійснюються вибори до Верховної Ради України?
8. Чи може стати Президентом чи Народним депутатом України громадянин іншої держави? Підкреслити свою відповідь правовими актами. Чи згодні Ви з таким станом?

Теми рефератів та контрольних робіт

1. Ретроспективний та порівняльний аналіз виборчих систем.
2. Особливості виборчого права в посткомуністичних країнах: порівняльний аналіз.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Амелин В.Н., Устименко С.В. Технология избирательной компании. – М., 1993.
2. Бебик В. Як стати популярним, перемогти на виборах і утриматись на політичному Олімпі. – К., 1993
3. Виборчі технології. Збірник матеріалів / Упорядник В. Ціон. – К., 1998.
4. Жмыриков А.Н. Как победить на выборах. – Обнинск, 1995.
5. Ковлер А.И. Избирательные технологии: российский и зарубежный опыт. – М., 1995.
6. Крысько В.Г. Секреты психологической войны (цели задачи, методы, формы, опыт). – Мн., 1999.
7. Міцкевич Е., Файерстоун Ч. Телебачення і вибори. – К., 1994.
8. Політологічний енциклопедичний словник. – К., 1997.
9. Почепцов Г.Г. Как становятся президентами: избирательные технологии XX века. – К., 1999.
10. Шлях до перемоги. Технологія виборчої компанії. – К., 1993.
11. Як перемогти на виборах. Методичні рекомендації по сучасним виборчим технологіям. – К., 1997.

Методичні рекомендації та практичні завдання.

3. Аналізуючи **третє запитання «Політичний менеджмент»**, слід звернути увагу, що він відіграє надзвичайно важливу роль, сприяючи виробленню рекомендацій управлінських рішень, проектуванні нових типів мислення, життєдіяльності соціальної організації.

Політичний менеджмент – система управління політичними процесами; наука і мистецтво аналізу тенденцій політичного розвитку, передбачення його наслідків, вироблення рекомендацій для політичного керівництва та забезпечення реалізації в політичній практиці.

Для визначення сутності і змісту політичного менеджменту:

- розкрийте особливості менеджменту у різних сферах суспільної діяльності;
- виокремити та проаналізуйте менеджмент виборчої компанії, діяльності правлячої (або урядової) команди й менеджмент окремої політичної компанії з рекламуванням певних цінностей, доктрин, програм тощо;
- сформулюйте основні вимоги до роботи правлячої команди;
- розкрийте схему прийняття політичного рішення (фази, алгоритм, методи).

Політичний менеджмент охоплює систему управління політичною сферою суспільства. Він передбачає безпосередній розгляд, ухвалення та втілення в життя політичних рішень. Цю функцію покладено на спеціалізовану групу людей (політична, правляча еліта), яка домагається необхідної поведінки людей – членів суспільства – за допомогою правових норм, умовлень і маніпулювання. Але це не позбавляє них можливих помилок, відповідного рівня політичного ризику. Тому слід:

- проаналізувати сутність і рівні політичного ризику;
- показати чинники та симптоми політичного ризику;
- дати оцінку політичному ризику;
- передбачити механізм управління політичним ризиком.

Самостійна робота

1. Розкрийте особливості менеджменту у різних сферах людської діяльності.
2. Визначте межі допустимих дій у створенні негативного іміджу суперника під час виборчої кампанії.
3. Що таке маніпулювання суспільною свідомістю і як воно виявляється у політичній сфері?
4. Сформулюйте основні вимоги до роботи правлячої команди.
5. Проаналізуйте схему прийняття політичного рішення.
6. Дайте оцінку політичному ризику.

Теми рефератів та контрольних робіт

1. Рівні політичного ризику в сталих і перехідних суспільствах: порівняльний аналіз.
2. Чинники та симптоми політичного ризику та шляхи їх подолання.
3. Сучасні механізми управління політичним ризиком у демократичних суспільствах.
4. Межі допустимих PR – технологій у створенні негативного іміджу суперника під час виборчої кампанії.
5. Критерії ефективності політичного рішення за його практичними наслідками.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Абизов В. Є., Кремень В. Г. Політичні рішення: механізм прийняття. — К., 1995.
2. Бебик В. М. Базові засади політології : історія, теорія, методологія, практика. — К., 2000
Власов А. Политические манипуляции / История и практика средств массовой информации США. — М., 2002.
3. Гончаров Д. В. Теория политического участия. — М., 1997.
4. Гурне Б. Державне управління. — К., 1993
5. Демидов А. И. Политическая деятельность. — Саратов, 1987.
6. Зверинцев А. Б. Коммуникационный менеджмент : Рабочая книга менеджера PR: 2-е изд.. — СПб. 1997.
7. Зимигев А. М. Психология политической борьбы. — СПб, 1993.
8. Кирилюк Ф. М., Кремень В. Г., Ирхин Ю. В. Психология и политика. — К., 1993.
9. Князев В. М. Соціальна технологія та управління політичними процесами в Україні. — К., 1995. Общая и прикладная политология. Учеб. пособие / Под ред. В. И. Жукова, Б. И. Краснова. -М., 1997.
10. Пойченко А. М. Інноваційні технології і політична діяльність. — К., 1994.
11. Пойченко А. М. Політика: теорія і технології діяльності. — К., 1996.
12. Політичний маркетинг і менеджмент. — К., 1996.
13. Сирено В. Ф. Власть—интересы—управление. — К., 1991.
14. Фишер Р., Юрин У. Переговоры без поражения. — М., 1991.
15. Хофф Рон. Я вижу вас голыш. Как подготовиться к презентации и с блеском ее провести. — М., 1996.
16. В. В., Платонов С. В., Третьяк В. И. Управленческая деятельность менеджера. — Харьков, 1998.
17. Шиллер Г. Манипуляторы сознанием — М., 1980.

Короткий словник-довідник політологічних термінів.

Абсентеїзм – ухилення від виконання своїх політичних прав – обов'язків (наприклад – від участі в голосуванні на виборах тощо).

Авторитаризм – тип політичного режиму, який характеризується субординацією суб'єктів політичних відносин, наявністю сильного центру, що має концентровану владу, можливістю застосування насильства чи примусу.

Анархізм – ідейно-теоретична й суспільно-політична теорія, в основу якої покладено заперечення інституціонального, насамперед державного управління суспільством.

Аристократія – форма правління, за якої державна влада належить привілейованій меншості; вищий, привілейована група певного суспільства, яка володіє особливими правами і можливостями.

Біхевіоризм – психологічний напрям у політології та соціології, що орієнтує на вивчення проблем політики і політичних відносин крізь призму поведінки особи і груп як сукупності різноманітних реалій на вплив оточуючого середовища.

Бюрократія – вищий, привілейований прошарок чиновників-адміністраторів у державі; ієрархічно організована система управління державою чи суспільством з допомогою особливого апарату, наділеного специфічними функціями та привілеями.

Вето – передбачений конституціями акт, завдяки якому глава держави або верхня палата парламенту можуть призупинити впровадження законів або рішень, прийнятих парламентом чи його нижньою палатою.

Вибори – процедура обрання або висунення певних осіб способом відкритого чи таємного голосування.

Влада – здатність, право й можливість чинити вирішальний вплив на долю, поведінку людей з допомогою різноманітних засобів (права, авторитету, волі, примусу та ін.).

Геополітика – політологічна концепція, що вбачає визначальну роль географічних чинників в політиці держави.

Глобалізм – політична практика, зорієнтована на розв'язання локальних суспільних проблем з урахуванням їх взаємозв'язку з проблемами зовнішніми, більш загальними, з передбаченням їх наслідків для світових процесів.

Громадянське суспільство – суспільство рівноправних громадян, яке не залежить від держави, але взаємодіє з нею заради спільного блага.

Групи тиску – суспільно-політичне об'єднання, яке прагне задоволення власних інтересів через вплив на державну владу або політичні партії.

Демократія – форма державно-політичного устрою суспільства, яка ґрунтується на визнанні народу джерелом влади.

Держава – форма організації суспільства, носій публічної влади, сукупність взаємопов'язаних установ і організацій, які здійснюють управління суспільством від імені народу.

Держава правова – тип держави, основними ознаками якої є верховенство закону, поділ влади, правовий захист особи, юридична рівність громадянина й держави.

Держава соціальна – держава, що прагне до забезпечення кожному громадянину гідних умов існування, соціальної захищеності, співучасті в управлінні виробництвом, а в ідеалі – приблизно однакових життєвих шансів, можливостей для самореалізації особистості.

Державний устрій – спосіб організації адміністративно-територіальної, національно-територіальної єдності держави, особливості відносин між її складовими.

Деспотизм – самовладдя, необмежена монархія, абсолютне свавілля влади, жорстоке придушення волевиявлення народу.

Диктатура – нічим не обмежена влада особи, класу чи іншої соціальної групи в державі, що спирається на силу, а також відповідний політичний режим.

Доктрина – систематизоване філософське, політичне чи ідеологічне учення,

сукупність принципів, концепцій.

Егалітаризм – теорія, що обстоює пріоритет рівності як принцип організації суспільства.

Електорат – громадяни, які мають право голосу для участі в політичних виборах.

Етатизм – поширення активності та впливу держави на соціально-політичне життя із застосуванням централізації, бюрократизації та концентрації політичної влади.

Етнос – стійка сукупність людей, яка належить до певного народу, проживає на території чи в складі іншого народу і зберігає свою культуру, побут, мовні та психологічні особливості.

Засоби масової інформації – періодичні друковані видання та інші форми розповсюдження інформації, спрямовані на охоплення необмеженого кола осіб, соціальних груп, держав з метою оперативного інформування їх про події і явища у світі, конкретній країні тощо, зорієнтовані на виконання специфічних функцій.

Ідентичність – усвідомлення особистістю своєї приналежності до певної групи, свого статусу, ролі.

Ідеологія – система концептуального оформлення уявлень, ідей і поглядів на політичне життя, яка відображає інтереси, світогляд, ідеали, уявлень людей, класів, націй, суспільства, політичних партій, громадських рухів та інших суб'єктів політики.

Іміджологія – наука, що вивчає проблеми формування й становлення в суспільній свідомості образів суспільних інститутів та окремих політичних лідерів, виробляє сукупність прийомів, технологій і засобів формування в суспільній свідомості відповідних образів реальних суб'єктів політики.

Імпічмент – особливий порядок і встановлена законом процедура притягнення до відповідальності за грубі порушення закону вищих посадових осіб до завершення терміну одержаних ними внаслідок виборів повноважень.

Інавгурація – урочиста церемонія вступу на посаду глави держави, що передбачає публічне виголошення новим главою держави клятви та програмної промови.

Інженерія виборча – пристосування виборчих процедур до реалізації інтересів правлячої та політичної еліт щодо завоювання і збереження влади.

Істеблішмент – правляча еліта, керівні кола країни.

Консенсус – згода між суб'єктами політики з певних питань на основі базових цінностей і норм, спільних для всіх основних соціальних і політичних груп суспільства; прийняття рішень без голосування за виявлення всезагальної згоди.

Консерватизм – політична ідеологія і практика суспільно-політичного життя, зорієнтована на збереження і підтримання існуючих форм соціальної структури, традиційних цінностей і морально-правових засад.

Конституціоналізм – теорія і практика обмеження всевладдя держави з допомогою права, основні норми якого відображено в конституції.

Конституція – основний закон держави, що закріплює суспільний і державний устрій, порядок утворення, принципи організації та діяльності державних органів, виборчу систему, основні права та обов'язки громадян.

Конфедерація – союз суверенних держав, які зберігають незалежність і об'єднані для досягнення певних спільних цілей для координації своїх дій.

Конформізм – пасивне беззаперечне прийняття існуючих порядків, безумовне схвалення перед авторитетами.

Легітимність – здатність політичного режиму досягати суспільного визнання й виправдання обраного політичного курсу, винесених ним політичних рішень, кадрових або функціональних змін у структурах влади.

Лібералізм – політична та ідеологічна течія, що об'єднує прихильників парламентського устрою, вільного підприємництва та демократичних свобод і обмежує сфери діяльності держави.

Лобізм – діяльність соціальних груп, які обстоюють свої особливі політичні

інтереси; групи тиску на органи законодавчої та виконавчої влади.

Макіавеллізм – різновид політичної поведінки, що виправдовує будь-які засоби заради досягнення поставленої мети.

Менталітет – стан, рівень розвитку і спрямованості індивідуальної та групової свідомості, здатність до засвоєння норм, принципів, життєвих орієнтацій, можливостей впливу на нього, відтворення сукупного досвіду попередніх поколінь.

Народ – біологічна єдність, група, поєднана кровними, біологічними зв'язками.

Нація – політично, державно організований народ.

Олігархія – політичне та економічне панування, влада, правління невеликої групи людей, а також сама правляча група (термін був запроваджений Платоном і Аристотелем у V-I V ст. до н.е.).

Охлократія – домінування в політичному житті суспільства впливу натовпу, юрби, один із засобів здійснення політичної влади, що суттєво доповнює кризові політичні режими.

Парламент – найвищий законодавчий і представницький орган влади в державі з республіканською формою правління, який обирається населенням.

Плебісцит – усезагальне опитування громадян з метою виявити їх думку, волю і позицію щодо якогось спільного й значущого питання.

Плутократія – політичний устрій, за якого влада належить найбагатшим представникам панівного класу, купка найбагатших представників панівного класу.

Поділ влади – принцип розмежування функцій в єдиній системі державної влади з поділом її на законодавчу, виконавчу й судову гілки влади, кожна з яких здійснює свої повноваження самостійно, врівноважуючи одна одну.

Політика – організаційна, регулятивна й контрольна сфера суспільства, в межах якої здійснюється соціальна діяльність, спрямована насамперед на досягнення, утримання й реалізацію влади індивідами й соціальними групами задля ствердження власних запитів і потреб.

Політична воля – здатність політичного суб'єкта до послідовної реалізації поставлених цілей у сфері політичної влади.

Політична еліта – меншість суспільства, що являє собою достатньо самостійну, вищу, привілейовану групу, наділену видатними психологічними, соціальними й політичними якостями, яка бере безпосередню участь у затвердженні та здійсненні рішень, пов'язаних із використанням державної влади або здійсненням впливу нею.

Політична етика – аспект, галузь загальної етики, що досліджує моральні засади політики і влади.

Політична зрілість – рівень розвитку особистості, що характеризує сутність і повноту оволодіння нею досвідом політичних відносин.

Політична опозиція – легальна форма протистояння, протидії певної соціальної або політичної групи чи партії офіційному курсові.

Політична партія – організована група однодумців, яка виражає інтереси частини народу, класу, соціальної версти, намагається реалізувати їх завдяки здобуттю державної влади або участі в ній.

Політична свідомість – опосередковане відображення політичного життя, формування, розвиток, задоволення інтересів та потреб політичних суб'єктів, а також сукупність поглядів, оцінок, установок, які відображають політико-владні відносини.

Політична система суспільства – інтегрована сукупність відносин влади, суб'єктів політики, державних та недержавних соціальних інститутів, покликаних виконувати політичні функції щодо захисту, гармонізації інтересів соціальних угруповань, суспільних груп, забезпечувати стабільність і соціальний порядок у життєдіяльності суспільства.

Політична стабільність – стан динамічної рівноваги політичних сил.

Політична участь – залучення людей до процесу політико-владних відносин,

здійснення ними певних актів, заходів, що виражають інтереси, потреби, уподобання, думки, погляди та настрої, вплив на органи влади з метою реалізації соціальних інтересів.

Політичне відчуження – процес, який характеризується сприйняттям політики, держави, влади як сторонніх, чужих сил, які панують над людиною, пригнічують її.

Політичне прогнозування – наукове дослідження (передбачення) перспектив конкретного політичного суб'єкта, політичної ситуації та політичного процесу загалом.

Політичне рішення – політична дія інформованого суб'єкта влади для реалізації певної мети, що передбачає оптимізацію зовнішніх, внутрішніх умов функціонування даного суб'єкта і визначення перспектив його подальшого розвитку.

Політичне управління – цілеспрямований вплив людей і владних структур на суспільство в цілому або на окремі його сфери з метою їх оптимізації та досягнення певних цілей.

Політичний конфлікт – зіткнення несумісних, часом протилежних, інтересів, дій, поглядів окремих людей, політичних партій, громадських організацій, етнічних груп, націй, держав та їх органів, військово-політичних і політично-економічних організацій чи блоків.

Політичний лідер – популярний і впливовий учасник суспільного життя, який визначально впливає на нього, консолідує зусилля людей для досягнення спільної мети.

Політичний маркетинг – сукупність форм, методів і технологій дослідження, проектування, регулювання та впровадження в суспільно-політичну практику певних настанов суспільної свідомості з метою завоювання та утримання контролю за ринком влади.

Політичний менеджмент – система управління політичними процесами; наука і мистецтво аналізу тенденцій політичного розвитку, передбачення його наслідків, вироблення рекомендацій для політичного керівництва та забезпечення реалізації в політичній практиці.

Політичний процес – послідовність подій, зумовлених певними обставинами; сукупність послідовних дій для досягнення результату.

Політичний режим – сукупність методів, засобів і способів, із допомогою яких владні органи здійснюють управління суспільством і забезпечують своє політичне панування.

Політичні технології – сукупність методів і систем послідовних дій, спрямованих на досягнення необхідного політичного результату.

Популізм – загравання певних політиків і політичних сил із масами, гра на їх труднощах та обіцянки надзвичайних успіхів у вирішенні соціально-економічних проблем у разі приходу до влади.

Референдум – спосіб прийняття законів та інших рішень з найважливіших питань суспільного життя прямим волевиявленням громадян через усенародне голосування.

Самоврядування місцеве – політико-правовий інститут, у межах якого здійснюється управління місцевими справами в низових адміністративно-територіальних одиницях (громадах) через самоорганізацію місцевих жителів, за згодою і при підтримці держави.

Світовий політичний процес – сукупна діяльність народів, держав та їх інститутів, соціальних спільностей та їх організацій і рухів, які переслідують певні політичні цілі в царині міжнародного життя.

Сепаратизм – рух за територіальне відокремлення частини держави з метою створення нового державного утворення або надання певної частини держави автономії за національними, релігійними чи мовними ознаками.

Соціалізм – вчення і теорії, які стверджують ідеал суспільного устрою, заснованого на суспільній власності, відсутності експлуатації, справедливому розподілі матеріальних благ і духовних цінностей залежно від затраченої праці, на основі соціально забезпеченої свободи особистості.

Суверенітет – незалежне від будь-яких сил, обставин і осіб верховенство; незалежність держави у зовнішніх і внутрішніх справах.

Теократія – форма правління, за якої вся повнота влади в державі належить главі церкви та духовенству.

Технології виборчі – сукупність політико-організаційних, інформаційних, пропагандистських та інших дій з метою приведення до влади певного політика, групи політиків, політичної організації чи їх об'єднання.

Толерантність – терпиме ставлення до інших, чужих думок, вірувань, політичних уподобань та позицій. Неодмінна умова демократичного, правового суспільно-політичного устрою.

Тоталітаризм – спосіб організації суспільства, який характеризується всебічним і всеохоплюючим контролем влади над суспільством, підкоренням суспільної системи державі, колективними цілями, загальнообов'язковою ідеологією.

Унітарна держава – єдина держава, поділена на адміністративно-територіальні чи національно-територіальні одиниці, які не мають політичної самостійності, статусу державного утворення.

Фашизм – ідейно-політична течія, що сформувалася на основі синтезу сутності нації як вічної та найвищої реальності та догматизованого принципу соціальної справедливості; екстремістський політичний рух, різновид тоталітаризму.

Федерація – союзна держава, до складу якої входять державні утворення – суб'єкти федерації.

Форма правління – організація верховної державної влади, порядок утворення її органів та їх взаємини з населенням.

Фрустрація – обман, введення в оману, даремна надія, невдача.

Футурологія – царина теоретико-практичного знання, спрямованого на аналіз перспектив історичного життя людини і людства.

Харизма – особливий тип легітимності, організації влади і лідерства, заснований на виняткових якостях особистості, головним чином релігійного або політичного діяча, що дозволяють йому здійснювати в суспільстві функції пророка, вождя чи реформатора.

Цивілізація – форма спільного життя людей, якій притаманне відтворення власної матеріальної та соціально-політичної структури відносин на основі пріоритету властивих їй духовних норм, цінностей та ідеалів.

ПИТАННЯ до іспиту з курсу «ПОЛІТОЛОГІЯ»

1. Предмет, структура та інструментарій політології.
2. Політика як соціальне явище.
3. Політична думка Стародавнього світу (Конфуцій. Моїзм, даосизм, легізм. Платон, Аристотель).
4. Теорія «ідеальної держави» Платона; концепція «змішаного державного устрою» Аристотеля.
5. Політична думка Середньовіччя (А. Августин, Ф. Аквінський).
6. Новизна політичної науки Нового часу (Т. Гоббса, Дж. Локка, Ш.-Л. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо).
7. Політичні теорії XIX-поч. XX ст. (О. Конт, А. де Токвіль, Г. Моска і В. Парето, Р. Міхельс, М. Вебер).
8. Особливості розвитку політичної думки в Україні.
9. Соціально-політичні концепції українських мислителів XIX ст.
10. Українська політична думка першої половини XX ст. (націонал-комунізм, дисиденство тощо).
11. Виникнення та основні напрями сучасної політології в Україні.
12. Соціальне призначення влади.
13. Співвідношення принципів влади панування та підкорення.

14. Влада і владні відносини в сучасному українському суспільстві.
15. Етнонаціональні спільноти як суб'єкти та об'єкти політики.
16. Поняття політичної системи. Класичні теорії про політичну систему суспільства (Д. Істон, Г. Алмонд).
17. Основні компоненти політичної системи суспільства.
18. Типологія політичних систем: тоталітарні, авторитарні, демократичні.
19. Особливості політичної системи України під час процесу трансформації від авторитаризму до демократії.
20. Політичний процес: сутність, визначення та структура. Суб'єкти та об'єкти політичного процесу.
21. Суб'єктивний та об'єктивний аспекти діяльності людей в політичному процесі.
22. Держава – головне знаряддя політичної влади в суспільстві.
23. Признаки, функції держави. Структура державної влади та класифікація її органів: законодавча, виконавча, судова.
24. Основні етапи розвитку держави (традиційний, конституційний).
25. Конституція України про основні засади державності.
26. Мажоритарна і пропорційна виборчі системи.
27. Основні форми державного устрою.
28. Правова держава: теоретичні засади і політична практика.
29. Сучасне громадянське суспільство.
30. Правова держава і громадянське суспільство.
31. Соціальна держава: необхідність та умови її побудови.
32. Становлення та розвиток правової соціальної держави та громадянського суспільства в Україні.
33. Партія в політичній системі суспільства.
34. Сучасні партійні системи.
35. Громадські організації і рухи в політичному житті.
36. Політичні партії України.
37. Основні типи політичних режимів сучасності.
38. Демократія в політичному житті суспільства.
39. Основополагаючи признаки (ознаки) та види демократії.
40. Форми демократії: ідентитарна (пряма) і репрезентативна (представницька). Їх переваги та недоліки.
41. Ліберальна демократія: сутність, форми прояву. Особливості становлення в Україні.
42. Передумови та шляхи демократизації українського суспільства.
43. Економічні, соціальні, політико-культурні, релігійні, зовнішньополітичні передумови демократії в Україні.
44. Політична культура: типи і значення в житті суспільства.
45. Особливості політичної культури українського суспільства.
46. Причини порушення стабільності, виникнення напруги і політичних конфліктів. Типологія політичних конфліктів.
47. Характер політичної стабільності. Динамічна і застійна політична стабільність.
48. Стан соціальної напруги і політичних конфліктів у сучасному українському суспільстві. Подальші прогнози.
49. Політичні еліти в умовах сучасного суспільства.
50. Лідерство – закономірність політичного життя.
51. Основні вимоги до сучасного політичного лідера.
52. Тенденції розвитку сучасних міжнародних відносин.
53. Гуманізація міжнародних відносин як проблема світової політики.
54. Взаємозв'язок внутрішньої і зовнішньої політики.
55. Важливі напрями у зовнішньополітичній діяльності української держави.

56. Політичні шляхи вирішення глобальних проблем людства.
57. Політичне рішення в структурі політичної діяльності.
58. Механізм прийняття політичних рішень.
59. Процес політичної модернізації в Україні.
60. Україна в геополітичному просторі.

